
UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Kožiarsky priemysel v Liptovskom Mikuláši a robotnícke hnutia
v medzivojnovom období

Zuzana Rojíková

Bakalárska práca

2023

ZADANIE BAKALÁRSKEJ PRÁCE

(projektu, umeleckého diela, umeleckého výkonu)

Meno a priezvisko: **Zuzana Rojíková**

Osobné číslo: **H19138**

Študijní program: **B7105 Historické vedy**

Študijné odbory: **Ochrana hmotných pamiatok (dvojodborové)**
Histórie (dvojodborové)

Téma práce: **Kožiarsky priemysel v Liptovskom Mikuláši a robotnícke hnutia v medzi vojnovom období**

Zadáajúca katedra: **Ústav historických vied**

Zásady pro vypracovanie

Cieľom práce je predstaviť vývoj robotníckeho hnutia v kožiarskom priemysle v Liptovskom Mikuláši v medzivojnovom období. Základným zdrojom budú príslušné archívne fondy v Archívu Liptovský Mikuláš (pracovisko Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči), odborná literatúra a regionálna tlač.

Rozsah pracovnej správy:

Rozsah grafickej práce:

Forma zapracovania bakalárskej práce: **tlačená/elektronická**

Jazyk spracovania: **Slovenčina**

Zoznam doporučenej literatúry:

Fondy v Archivu Liptovský Mikuláš:

Andrej Pálka, kožodielňa v Liptovskom Mikuláši 1819 - 1908.

Kožařské závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, dokumentačné centrum 1905 - 1990.

Učňovská škola v Liptovskom Mikuláši 1885 - 1976 (1985).

Stredné odborné učilište kožiarske v Liptovskom Mikuláši 1958-1993.

Vedúci bakalárskej práce:

doc. Ph. Dr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

Ústav historických vied

Dátum zadania bakalárskej práce: **30. júna 2021**

Termín odovzdania bakalárskej práce: **30. júna 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

dekan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedúci katedry

Prehlasujem:

Práci s názvom *Kožiarsky priemysel v Liptovskom Mikuláši a robotnícke hnutie v medzi vojnovom období* som vypracovala samostatne. Všetku literatúru a informácie, ktoré som vo svojej práci využila, sú uvedené v zozname použitej literatúry.

Bola som zoznámená s tým, že sa na moju prácu vzťahujú práva a povinnosti vyplývajúce zo zákona č. 121/2000 Sb., o práva autorstva, o právach sťahujúc sa a právom autorským a o zmene niektorých zákonov (autorský zákon), v znení neskoršieho predpisu, najmä so skutočnosťou, že Univerzita Pardubice má právo na uzavretie licenčnej zmluvy o využití tejto práce ako školského diela podľa § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tým, že pokiaľ dôjde k využitiu tejto práce mnou alebo bude poskytnutá licencia o využití iného subjektu, je Univerzita Pardubice oprávnená odo mňa požadovať primeraný príspevok na úhradu nákladov, ktoré na vytvorenie diela vynaložila, a to podľa okolností až do ich skutočnej výšky.

Beriem na vedomie, že v súlade s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o zmene a doplnení ďalších zákonov (zákon o vysokých školách), v znení neskorších predpisov, a smernice Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odovzdávanie, zverejňovanie a formálnu úpravu záverečných prác, v znení neskorších dodatkov, bude práca zverejnená prostredníctvom Digitálnej knižnice Univerzity Pardubice.

V Pardubiciach dňa

Zuzana Rojíková

Pod'akovanie:

Tu by som rada pod'akovala predovšetkým doc. Ph. Dr. Tomášovi Jiránkovi, Ph.D. za vedenie tejto bakalárskej práce, cenné rady a trpezlivosť, ktorú na mňa vynaložil. Pod'akovanie patrí i mojej rodine, ktorá pri mne vždy stála a priateľom, ktorý ma neustále podporovali.

ANOTÁCIA

Cieľom práce je zmapovať rozvoj kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši a priblížiť čitateľom májové boje, ktoré viedli garbiari za lepšie sociálne a hospodárske podmienky. Zároveň načrtne garbiarske remeslo, ako sa spracováva koža, ako vyzerá remeslo dnes a ako sa postupom času rozvíjalo v Liptovskom Mikuláši. Záver práce popíše pohľad do deja predmájového a májového štrajku známej mikulášskej firmy Jána Pálku, ktoré sa konali v roku 1937.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Kožiarsky priemysel, spracovanie kože, mikulášsky garbiari, robotnícke hnutie, firma Pálka – Žuffa, mzda

TITLE

Leather manufacturing industry in Liptovský Mikuláš and labor movement in interwar period

ANNOTATION

The aim of the thesis is to map the development of the leather industry in Liptovský Mikuláš and bring readers closer to understanding how workers of the leather factories fought in Mays for their better social and economic conditions. At the same time, work will outline the tanning craft, how leather has been processed, what the craft looks like today and how it developed over time in Liptovský Mikuláš. The conclusion of the work will describe a look into the action of the pre-May and May strike of the well-known company in Liptovský Mikuláš owned by Ján Pálka, which took place in 1937.

KEYWORDS

Leather manufacturing industry, leather processing, tanners, labor movement, Pálka -Žuffa company, wage

OBSAH

ÚVOD	9
1. Z histórie spracovania kože	11
1.1 Kožiarstvo a kožušníctvo.....	11
1.1.1 Typy koží.....	12
1.1.2 Konzervácia.....	13
1.1.3 Spracovanie.....	14
1.1.4 Dielne a nástroje.....	15
1.2 Ďalšie odvetia priemyslu.....	17
1.2.1 Obuvníctvo.....	17
1.2.2 Sedlárstvo, brašnárstvo a remenárstvo.....	17
1.2.3 Irchárstvo.....	18
2. Liptov a Liptovský Mikuláš	19
2.1 História mesta a regiónu Liptov.....	19
2.1.1 Novodobé dejiny.....	20
3. Vznik a rozvoj garbiarstva v Liptovskom Mikuláši	21
3.1 Cechy.....	22
3.1.1 Vnútoraná kompozícia cechov.....	22
3.1.2 Počiatky cechov v Liptovskom Mikuláši.....	23
3.2 Mikulášske garbiarstvo.....	25
3.2.1 Devätnáste storočie.....	27
3.2.2 Peňažníctvo.....	29
3.2.3 Dvadsiate storočie do znárodnenia.....	30
3.3 Kožiarske závody po znárodnení.....	34
4. Robotnícke hnutia v Liptovskom Mikuláši v medzivojnovom období	36
4.1 Komunistické robotnícke demonštrácie.....	37
4.2 Sociálno-demokratické robotnícke demonštrácie.....	40

5. Štrajk kožrobotníkov firmy Jána Pálku.....	41
5.1 Mikulášska manifestácia.....	41
5.2 Vývoj firmy	44
5.3 Prvá májová stávka.....	45
5.4 Druhá májová stávka	47
5.4.1 Mzdová zmluva	48
5.4.2 Opravy mzdy	51
5.4.3 Priebeh stávky	52
5.4.4 Rozuzlenie	55
Záver	57
Resumé	60
Zoznam prameňov.....	63

ÚVOD

Dnešný sviatok práce oslavujeme v pohodlí domova bez toho, aby sme vedeli ako tento sviatok vznikol. Stálo za tým mnoho bojov, ktoré v minulosti viedli naši robotníci a to v tvare štrajkov. Dnešné štrajky a demonštrácie slúžia k dosiahnutiu lepších pracovných podmienok, a tak tomu bolo i v minulosti. Mikulášski garbiari, ale aj iní robotníci bojovali za lepšie sociálne a hospodárske podmienky v 30. rokoch 20. storočia. Avšak ich pokusy o zlepšenie týchto podmienok započal už na konci 19. storočia. Tieto prvomájové robotnícke puče predchádzali významný míľnik v slovenskej histórii. Mikulášska manifestácia bola len začiatok k ďalším robotníckym bojom, ktoré sa diali o ďalšie roky neskôr.

Cieľom tejto práce bude podrobnejšie predstaviť boj garbiarskych robotníkov, ktorí štrajkovali v Liptovskom Mikuláši v tridsiatich rokoch 20. storočia. Presnejšie išlo o robotníkov známej mikulášskej firmy, ktorá sa nazývala *Družstvo pre remenársky a koželužský priemysel s.r.o v Liptovskom Mikuláši (Pálka – Žuffa)*. Firma významného mikulášskeho činiteľa Jána Pálku v tej dobe patrila už jeho najstaršiemu synovi Janovi Pálkovi mladšiemu. Smrť otca a významného továrника Jána Pálku v Liptovskom Mikuláši nastupuje pár rokov pred vyhlásením štrajku. Z hľadiska pokračujúcej kožiarskej tradície v Pálkovej rodine je vhodné načrtnúť jeho život a vedenie vo firme. Bude nám to slúžiť k lepšej predstave podoby firmy v rokoch vyvolanej stávkky. Ku charakteristike jeho osobnosti a jeho syna využijeme rozsiahlu knihu rodu Pálkovcov od Zdenka Ďuriška spolu s brožúrou od muzeálnej spoločnosti Janka Krála v Liptovskom Mikuláši, kde sa v krátkosti opisuje jeho život ako továrника. Hlavným zdrojom informácií k štrajku budú okrem doporučenej literatúry i neroztriedené archívne zdroje fondu Okresného úradu v Liptovskom Mikuláši, ktoré sa nachádzajú v štátnom archíve v Mikuláši. Archívne pramene obsahujú záznamy konania stávkky spolu s odpisom originálnej zmluvy vyhotovenej garbiarmi Pálkovej firmy. Priebeh demonštrácie opisujú četnícke správy, ktoré sú pravdepodobne jediné policajné správy vzťahujúce sa na túto situáciu z tohto obdobia. Podľa Policajného zboru v Liptovskom Mikuláši bolo mnoho policajných záznamov z týchto rokov zlikvidovaných.

K lepšiemu pochopeniu plánovania mikulášskych prvomájových štrajkov v práci načrtneme i spomínanú Mikulášsku manifestáciu. Tento míľnik bol dôležitým odrazovým mostíkom pre garbiarov nie len z Liptovského Mikuláša, ale aj celého Slovenska, keď v roku 1918 s červenými vlajkami a národnými piesňami pochodovali ulicami mesta. K stručnému

opisu budú slúžiť archívne novinové články, ktoré vychádzali na oslavu a spomienku prvých mikulášskych májov.

Práca má za účel predstaviť garbiarske, presnejšie kožiarske remeslo. Vykreslím Vám možnosti spracovania kože i to, aké odvetia pod garbiarske remeslo spadali. Informácie sa relatívne opierajú o knihu Olgy Floriánovej „*Kůže*“. Z veľkej časti využijem pramene nevytriedeného archívneho fondu Mikulášskych závodov a ich spracovania kože na Liptove. Fond obsahuje mnoho novinových výstrižkov, propagačných plagátov a pravdepodobne vystrihnuté časti neoznačenej publikovanej a nepublikovanej literatúry, ktorá sa zaoberá garbiarstvom na Liptove. Preto vopred oznamujeme, že nasledovné citované archívne pramene sa môžu vyskytovať už v publikovaných dielach. Túto neoznačenú literatúru, podobne ako aj ostatné pramene, budem citovať ako archívny zdroj.

Časť práce načrtne históriu kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši. Zhrnieme dôležité cechové obdobie garbiarskeho remesla a ich zvyky k nadobudnutiu výsad cechmajstra. Odtiaľ sa zameriame na vývoj mikulášskeho garbiarstva v 20. storočí až po znárodnenie kožiarskych závodov. K lepšiemu popisu situácií začleníme i stručnú charakteristiku vývoja hospodárstva vtedajšom Československu. Hlavným zdrojom bude staršia literatúra o *Kožiarskom závode v Liptovskom Mikuláši* od Emila Kufčáka, ktorá predstavuje jedinú publikáciu zaoberajúcu sa vývojom kožiarskeho priemyslu na území Liptovského Mikuláša. Internetové zdroje v zmysle garbiarstva na Liptove čerpajú práve z tejto literatúry. Zároveň k dejinám Slovenska využijem novšiu literatúru ako napr. *Dejiny Slovenska* od Dušana Kováča, *Zlatá léta* od Vladislava Lacina, *Lubomíra Liptáka Slovensko v 20. storočí*.

1. Z histórie spracovania kože

Spracovanie surovej kože začínalo primitívnym procesom, ktorý sa postupom času vďaka modernejšej technike začal zdokonaľovať. Počiatky spracovania tvorilo jednoduché sušenie vlhkej surovej kože na veľkom priestranstve. Avšak sušenie na silnom slnku malo postupom času nežiadúce následky. Určité časti kože začali tvrdnúť a bolo potrebné tieto miesta zmäkčovať. Keďže už pračlovek využíval zvieraciu kožu ako primitívne ošatenie i proces zmäkčovania bol tomu podobný. Stačilo jednoduché osušenie ohňom. Koža bola mäkkšia a dokonca trvanlivejšia vďaka loju, ktorý sa pri rozpúšťaní dostával na vysušené miesta. Tento proces výroby je považovaný za najstarší spôsob konzervácie koží ulovených zvierat.¹

„Základným výrobným materiálom pre obuvníkov, kožiarov, sedlárov, brašnárov, remenárov, rukavičkárov a príslušníkov iných príbuzných remesiel je koža a kožušina.“² Typ kože bol rôznorodý. Mohla sa získať z typických domácich zvierat ako bola ovca alebo koza. Koža získavaná z divokých zvierat bola vzácnejšia. Avšak časom sa stala viac využívanjšou i navzdory toho, že sa zo začiatku ťažko zháňala. Kedysi bol jediný spôsob len lov a pytliačenie. Dnes sa s pytliačtvom tiež stretávame. Avšak v dnešnej dobe existujú farmy či stanice, ktoré slúžia práve pre výrobu koží a kožušín. K významným divokým zvieratám patria, napríklad medvede, lišky, bobor, lasice a taktiež sobol’.

Výroba produktu závisela od pôvodu kože a hlavne jej spracovania. Nie všetky kože boli vhodné na vytvorenie určitého predmetu. „Na obuv sa hodila najviac pevná hovädzina, na jemnejšie práce kozina alebo jelenina, kožušky sa najčastejšie šili z jahňaciny, k lemovaniu slúžila skôr kožušina z voľno žijúcich zvierat.“³

1.1 Kožiarstvo a kožušníctvo

Kožiarstvo je priemysel, ktorý sa zberá spracovaniu surovej kože. Takto upravené kože sa nazývajú usne. Pre dosiahnutie kvalitných usní je dôležité, aby koža prešla postupnými procesmi, ktoré kožu zbavia srsti a podkožného väziva, potom sa môžu ďalej mechanicky a chemicky spracúvať.

¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Kožiarske závody - Dejiny Kožušníctva, nedatované

² FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kůže: zpracování a výroby*, Praha: Grada 2005, ISBN 80-247-1091-9, s.67

³Tamtiež, s. 67

Kožušnícky priemysel na rozdiel od kožiarskeho priemyslu srst' zachováva. „Výroba kožušín pozostáva z namáčania a čistenia surových kožíek, z procesu ich zmäkčovania a konzervovania chemickou cestou, mechanického zmäkčovania, čistenia a vyťahovania hotových kožušín, prípadne z ich ďalšej úpravy, najmä farbenia.“⁴

Ľudia, ktorí nemajú žiadny vzťah s remeslom, často tieto dva názvy spájajú do jedného remesla. Hoci ich pomenovanie je podobné, u každého je spracovanie kože odlišné a vznikajú z nich odlišné produkty. Týmto procesom sa rozlišovali, a preto vznikali samotné cechy a priemysel, ktorý sa venoval buď kožušníctvu alebo kožiarstvu. Na Liptove patrila k významným kožušníkom rodina Kostolných, ktorá vznikla v 19. storočí. Udržali sa tu cez sto rokov - do päťdesiatich rokov 20. storočia, kedy „živnosť“ bola včlenená od 13.2. 1950 do kožušnickeho a brašnárskeho kombinátu mesta Liptovský Mikuláš.“⁵

1.1.1 Typy koží

Najvýznamnejšou surovinou v kožiarskom závode predstavuje hovädzina. Tá sa ďalej delí na kožu z jalovice, kravinu, býčiu kožu, a kožu z vola. Dôležitým aspektom hovädzej kože je vek zvierat'a. Ak je useň⁶ z jalovice a vola z mladej hovädziny, patria k špičkovým kožiarskym surovinám. Producent kvalitnej kože je i teľa. Avšak, ak kravina a koža z býka pochádzajú zo staršieho dobytku, predstavujú nižšiu kvalitu

Druhým významným typom je bravčová koža. „Sťahuje sa z prasiat vážiacych nad 40 kg živej hmotnosti, a to buď v krupónoch,⁷ alebo celé kože.“⁸ K žiadaným surovinám patrí aj kozina, ktorá sa do rúk kožiarov dováža už ako hotová useň.

Ovčia koža je ďalší typ, ktorý sa spracúval v domácnostiach u pastierov alebo chovateľov. Jej kvalita, ako aj u iných, závisí od plemena a veku ovce. Avšak vplyv na kvalitu má aj samotný postup sťahovania kože a jej ošetrovanie. K jej spracovaniu mohlo dôjsť až po vychladnutí tela. Pred stiahnutím sa koža narezala: rez sa viedol od papule spodnou časťou krku, bruchom a pomedzi zadné nohy až na koniec chvosta.⁹ Koža sa sťahovala smerom rezu

⁴ ŠUMAN – HREBLAY, Marián. ČUPKA, Milan. *Od kožušnickeho remesla ku kožušnickemu priemyslu v Liptove*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1987. s. 75

⁵ Tamtiež. s. 75

⁶ Useň – Zapracovaná koža

⁷ Krupón – Najhodnotnejšia vyrezaná koža z chrbtovej časti zvierat'a

⁸ FLORIÁNOVÁ, Olga. *Kůže: zpracování a výrobky*. Praha: Grada 2005. ISBN 80-247-1091-9, s. 77

⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Listiny opisujúce spracovania kože, nedatované

a roztvárala sa oboma smermi až po chrbát. Ďalším krokom kožu rozprestrelí na teplom a suchom priestranstve, kde ju vyšponovali drevenými špilkami. Dôležité je pripomenúť aj obdobie, kedy sa k spracovaniu koži pristupovalo. Z hľadiska požiadaviek kožušníkov sú najkvalitnejšie kožky z oviec zarezaných v jeseni, vtedy boli ovce najlepšie vykŕmené a vlna na povrchu rovnomerne narastená.¹⁰ Jarné kože boli, naopak, najmenej kvalitnejšie, kedy vlna bola vypadaná.

1.1.2 Konzervácia

Konečná forma kože, ktorá sa dostáva do dielne prechádza určitým cyklom, aby nabrala podobu na spracovanie. „Konzervácia, ktorá zabraňuje hnilobným a rozkladajúcim procesom, ktoré nastávajú okamžite po porážke zvierat'a, sa dosahuje znížením obsahu vody, znížením teploty a chemickou zmenou bielkovín.“¹¹

Je mnoho metód k dosiahnutiu konzervácie. Najstarším známym spôsobom je usušenie. Padlica¹² sa rozprestrela na väčšom priestranstve, alebo sa prevesila cez tenký predmet tak, aby cez ňu prúdil vzduch. Zvykom bývali aj drevené rámy, v ktorých sa koža dostatočne natiahla a zacvakla.

Efektívnym spôsobom krátkodobej konzervácie bolo chladenie, alebo zasypanie šupinovým ľadom. Využitie metódy chladenia pri rozličných typoch koží sa od seba odlišuje. Pri hovädzom dobytku je koža spracovaná v bitúnkoch,¹³ kde sa zavesí sa na pásový dopravník a nechá sa vychladnúť. Mohli sa rozprestrieť aj na betónovú podlahu a posypať šupinovým ľadom. Ak sa jednalo o bravčovinu, ukladali sa do nádob po vrstvách 10-15 kusov, kde boli zasypané ľadom. Zasypané ostávajú 48 hodín a cez zimu dokonca až 72 hodín.

Tretí typ prezentuje využitie soli a soľného roztoku. Je to najčastejší proces, pri ktorom sa veľké množstvo koží naukladá na seba a posype sa soľou. Po uplynutí 6-7 dní začne vytekať kožná šťava a koža stráca hmotnosť. Ak nastane situácia, že koža je neustále mokrá a lesklá, proces sa opakuje. Spracovaný produkt sa zasiela do dielne.

¹⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Listiny opisujúce spracovania kože, nedatované

¹¹ FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kůže: zpracování a výroby*, Praha: Grada 2005, ISBN 80-247-1091-9, s. 78

¹² Padlica – Koža z uhynutého zvierat'a, ktorá ma zrazenú krv

¹³ Bitúnka – Sú iným názvom jatka, je priemyselný podnik, v ktorom sa vykonávajú porážky hospodárskych zvierat

1.1.3 Spracovanie

Po fáze konzervovania je potreba odstránenia nečistôt a konzervačného činidla. Koža prechádza rôznymi procesmi spracovania, aby sme zhotovili dokonalú useň.

Pre činnosť, pri ktorej dochádza k úprave kože, je potrebný *námok*¹⁴. Surová koža sa namočí do vody o teplote 12 °C až 18 °C. Vo vode ostáva 12 hodín alebo až niekoľko dní, aby koža bola dostatočne mäkká a ohybná. Účelom namáčania je odstránenie nečistôt a zvyškových látok po konzervácii. Koža sa hydratuje dovtedy, kým nenadobudne dojem čerstvosti.

K ľahkému odstráneniu ochlpenia sa koža *lúhovala*. Proces lúhovania sa pred a po 19. storočí veľmi líšil. V minulosti na odchlповanie využíval ľudský moč, kým dnešný proces sa dá nazvať „čistejším“, lúhuje sa vo vápenatých roztokoch.

Po vytiahnutí z roztoku, bolo nutné kožu dobre prepláchnuť. Koža sa prevesila a mohlo sa pristúpiť k priamemu *odchlповaniu*. Slúžili na to určité typy nožov, ktoré boli prispôsobené k úpravám bez poškodenia.

„*Miazdrenie* je krok, kedy sa z kože odstránia zvyšky mäsa, podkožného tuku a blán.“¹⁵ Odstránená kľihovka¹⁶ sa odosielala na varenie, kde sa z nej vyrába jedlá želatína.

Pred zásadným krokom procesu spracovania je potreba kožu znova poriadne opláchnuť. Po opláchnutí sa dostávame k dôležitému *čineniu* kože. Existuje mnoho činiacich metód, ale najviac využívaná je metóda činenia trieslovinami. „Najprv sa koža vloží do prvého, najslabšieho trieslového roztoku, nazývaného brečka.“¹⁷ Roztok vzniká uvarením stromových kôr, ktoré sa nechávajú lúhovať vo vode. „Podľa dĺžky lúhovania kôry sa určuje sila roztoku. Je dôležité, aby ste kožu začali činiť v najslabšom, postupne až po najsilnejší.“¹⁸ Je potreba spomenúť ďalšie metódy, ako napr. činenie tukom, mozgom alebo zákvasom. Napríklad na Liptove bolo bežné činenie koží kvasením, takže sa kože vložili do kade, ktoré zaliali vlažnou mäkkou vodou a nechali dostatočne dlho odstáť, aby ich neskôr zbavili nečistôt. Vyprali ich v mydlovej vode a poriadne umyli v čistej vode. Vypraté kože sa na drevených

¹⁴ Námok – Je to kožiarsky výraz pre namáčanie.

¹⁵ *Spracovanie zvieracej kože – Časť I. – Teória* [online], [cit. 1.1.2023], In: *Survivor.sk* Dostupné z: <http://survivor.sk/spracovanie-zvieracej-koze-cast-i-teoria/>

¹⁶ Kľihovka – Je to odkrojený odpad z mäsa.

¹⁷ FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kůže: zpracování a výrobky*, Praha: Grada 2005, ISBN 80-247-1091-9 s. 80

¹⁸ *Spracovanie zvieracej kože – Časť I. – Teória* [online], In: *Survivor.sk* [cit. 1.1.2023], Dostupné z: <http://survivor.sk/spracovanie-zvieracej-koze-cast-i-teoria/>

rámoch odblaňovali škáfoutupým¹⁹ nožom.²⁰ Kože sa vyrovnali remeňom, posypali sa soľou a otrubami.²¹ Na noc sa odložili zvité do čistej kade. Na druhý deň sa kožky z kade vybrali, vystreli remeňom na vrch a zložené po šírke sa ukladali do druhej kade, pričom sa z vybratej kože vytlačal činiaci roztok na kožky ukladané v novej kade.²² Dĺžka procesu závisela od okolitej teploty. Po vybratí z kade sa kože vystreli a zbavili sa zvyškového šrotu. Zložené sa poukladali na seba a nechali sa odležať.

V konečnom štádiu spracovanie kože je potrebné dozerat' aj na proces sušenia. Mnohokrát nastáva situácia, že sa koža začne scvrkávať a tuhnúť. Aby sa tomuto predišlo, koža sa musí *zmäkčovať*. Nie vždy je to nutnosťou. Tuhá koža sa taktiež využívala na vyrobenie špecifických predmetov.

Prichádzame k poslednej fáze a to k *farbeniu*. Na sfarbenie kože sa v minulosti využívali prírodné prostriedky. „Čierna farba sa dosiahla napríklad tak, že sa do srvátky²³ na niekoľko dní namočila stará reťaz, poprípade klince alebo iné staršie železné predmety.“²⁴ Takýmito podobnými sa získavali aj iné farby, pri ktorých sa vytvoril roztok, ktorým sa koža natierala. Dnešná podoba farbenia sa inovoala. Používajú sa anilínové farby, zo začiatku boli nebezpečné a boli zakázané pri práci, avšak dnes sú úplne bezpečné.

1.1.4 Dielne a nástroje

V tradičných kožiarskych dielňach bola dôležitým faktorom voda. Naplňalo sa ňou niekoľko jám alebo kadí, ktoré slúžili pre obrábanie koží. „Kadí bolo niekoľko, aby sa mohli kože namáčať vo vode, preťahovať zo slabšieho do silnejšieho trieslového roztoku, alebo namáčať vo vápenatých lúhoch.“²⁵ Ďalej sa tu nachádzal drvička slabín, ktorá bola vyhotovená z tvrdého dreva. Pre mechanickú úpravu kože slúžila „kožiarska koza“. Išlo o dlhé poleno, ktoré sa oblou časťou „založilo jedným koncom do stojky, ktorej výška dosiahla približne k

¹⁹ Škafa – Zastaralý názov pre škrabku. Slúžil na čistenie blán, loju a špiny. Používa sa v prvovýrobe.

²⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Listiny opisujúce spracovania kože, nedatované

²¹ Otruby – Sú to odpadné produkty zo pšenice a zrna pšenice.

²² ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Listiny opisujúce spracovania kože, nedatované

²³ Srvátka – Je to žltozelená tekutina, ktorá ostáva po zrazení mlieka.

²⁴ FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kůže: zpracování a výroby*, Praha: Grada 2005, ISBN 80-247-1091-9, s. 81

²⁵ Tamtiež s.81

remeselníkovmu pásu a druhý koniec sa zaprel do podlahy.“²⁶ Na vytvorenej ploche sa koža ďalej opracovala nožmi podľa potreby.

V začiatkoch kožiarstva má ručná práca väčšie využitie ako mechanická. Preto sa tu objavuje veľká variácia ručných nástrojov. Dôležitými z nich sú nože, ktoré opracúvajú kožu a zbavujú ju nadbytočných nečistôt ako chlпов, podkožného väziva, výrastkov a pod. Je tu mnoho variant a opis jednotlivých nožov je moc zdĺhavý, ale rada by som spomenula pár základných.

Hórovač je typ kovového noža s dvoma drevenými rukoväťami, ktorý bol zahnutý. Slúžil na dôležité odchlповovanie kože.

Odmäsovač je dlhý a tenký nôž prirovnávaný i ku kose. Už podľa názvu vieme odvodiť, že slúžil k odstraňovaniu zbytkov mäsa.

Falcovač je trošku iný typ noža. Je obojstranný a druhá rukoväť je otočená zvislo aby sa s nožom lepšie zaobchádzalo. Slúžil na vyrovnanie hrúbky kože.

Do sady nástrojov patrili i nožnice. Používali sa na šitie a výzdobu výrobkov. V dielňach sa nachádzali i rahna²⁷ alebo rôzne trámy na ktoré sa koža vešala a sušila. Niektoré tyče boli odoberateľné, aby sa koža nemusela dávať dole a nepoškodila sa. Takéto ramená slúžili na to, aby ich jednoducho mohli opláchnuť a znova zavesiť.

Dielne kožušníkov neboli až tak náročné. „Kožušník potreboval rám na upravenie kožky pri vyrábaní, obojručný nôž na oškrabovanie kožíek, škaфу, dve kade na namáčanie kožíek, lavicu s kosou a klinom na mäkčenie a vyt'ahovanie kožíek.“²⁸ Dnešná podoba dielní a výrobkov sa modernizovala. Remeselnú ručnú výrobu nahradili stroje a lacná pracovná sila. To ovplyvnilo i kvalitu produktu. Kožu obmenili lacné látky, ktoré sú pomerne ľahko dostupné a ich výroba je menej nákladná. Dneska kožené výrobky predstavujú akýsi luxus a sú spojené s vysokou cenou. O ich výrobu sa starajú menšie skupiny kožiarov, pre ktorých toto remeslo i dnes znamená živobytie.

²⁶ FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kůže: zpracovaní a výrobky*, Praha: Grada 2005, s.91

²⁷ Rahno – Je to vodorovný trám, ktorý slúži na zavesenie plachiet.

²⁸ ŠUMAN – HREBLAY, Marián, ČUPKA, Milan. *Od kožušnickeho remesla ku kožušnickemu priemyslu v Liptove*. Liptovský Mikuláš Kožiarске závody 1987. s. 56

1.2 Ďalšie odvetia priemyslu

Spracovanie kože nepatrí iba pod vyučené ruky majstrov kožiarov či kožušníkov. Je tu mnoho iných, ale podobných odvetí, ktoré prechádzajú podobnými procesmi, ktoré boli spomenuté. Pod kožiarsky priemysel spadá obuvníctvo, brašnárstvo, remenárstvo i sedlárstvo. Všetky tieto odvetia začali vznikať počas 19. storočia, kedy termín „ševci“ začalo zanikať a vytvárali sa nové samostatné remeslá s vlastným pomenovaním.

1.2.1 Obuvníctvo

Už pod pojmom obuvníctvo rozumieme výrobu i opravu obuvi. Najstaršou doloženou formou obuvi nohy je tu črievica z jedného kusu kože, tvorená podošvami s okrajmi ohnutými nahor a okolo chodidla stiahnutým lykom²⁹, motúzikom alebo remienkom.³⁰ Dnešný názov tejto obuvi je krpec. K vývoju a obrábaniu lepšej obuvi boli dôležité ševcovské potreby napr. šidlo, ševcovské kopyto či špeciálny druh nite - nazývaná dratva.

K obuvníckemu priemyslu sa neskôr pridali čižmarske dielne, ktoré boli významné už v 16. storočí. Čižmárstvo v 20. storočí upadlo súběžne s ústupom nosenia tradičného odevu obyvateľov vidieka, stavovského odevu a prenikaním lacnejšej továrenskej obuvi na trh.³¹

1.2.2 Sedlárstvo, brašnárstvo a remenárstvo

„V Liptovskom Mikuláši zhodovali brašnárske a sedlárske výrobky kožiarski remeselníci popri výrobe iných kožiarskych výrobkov. Z kožiarov sa postupne vyvinuli špecializovaný remeselníci, ako remenáři, sedláři, brašnári.“³²

Sedlárstvo slúžilo na výrobu sediel a postrojov pre ťažné zvieratá. Avšak malo i svoju estetickú stránku. Predstavovalo ju vyhotovenie obyčajných i jedinečných poťahov na rôzne stolice či truhlice, dokonca i čalúnenia do veľkolepých kočiarov³³. Toto remeslo je príbuzné s brašnárstvom a remenárstvom, sortiment vyrábaného tovaru sa prelínal, pretože sedlár vedel,

²⁹ Lyko – Odborne nazývaný „floém“ je pletivo cievnatých rastlín. Súčasná podoba predstavuje prírodný papierový motúz.

³⁰ FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kůže: zpracování a výrobky*, Praha: Grada 2005, ISBN 80-247-1091-9, s.17

³¹ Čižmárstvo, *Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru* [online], Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru [cit. 31.1.2023], Dostupné z: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/cizmarstvo/>

³² KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.71

³³ Kočiar – Vozy ťahané koňmi. Boli významné v kráľovských rodinách, ale slúžili i na všeobecnú dopravu a prepravu.

samozrejme, zhotoviť i kably či remene a brašnári a remenári zase vedeli ušiť jednoduché sedlárske práce - popruhy, opraty, remene a pod.³⁴

Remenárstvo siaha do sedlárskej výroby už z dôvodu toho, že obstaráva výrobu súčiastok na konských strojoch. Bolo to dosť rozšírené remeslo, ktorého poslaním bolo vyrábať z kože uzdy, popruhy, ohlávky, biče ako aj remene na najrôznejšie účely. Najstarší remenársky cech pochádza z roku 1450 a nachádzal sa v Košiciach.

Brašnári boli inakšie nazývaní i taškári. Zameriavali sa na výrobu pre vyššie vrstvy spoločnosti. Vyrábali kapsy, opasky, kufre a dokonca niekedy aj vlastné remene. Mnohokrát išlo toto remeslo ruka v ruke s remenárstvom a sedlárstvom. Avšak veľmi radi spolupracovali aj s mieškarmi. Mieškarstvo bolo veľmi podobné brašnárstvu. Tiež vyrábali rôzne kapsy a tašky, ale hlavne boli zameraný na výrobu mieškov pre mince.

1.2.3 Irchárstvo

Irchári boli remeselníci, ktorí vyrábali kožu takým technologickým postupom, že po vyrobení bola biela. Túto skutočnosť vystihovalo aj ich nemecké pomenovanie Weissgäber.³⁵ Na rozdiel od irchárov, bola koža garbiarov hnedá až skoro červená. Ich obľúbenými surovinami bola hlavne jelenia a srnčia koža. Avšak dokázali vytvoriť irchu aj z kravskej kože. Hoci sa irchári od garbiarov líši, tiež spadali pod kožiarsky priemysel.

Hlavným strediskom tohto remesla na Slovensku v 17. – 18. storočí boli banské mestá, kde existovali irchársky cechy.³⁶ Banské mestá na Slovensku boli napríklad Banská Štiavnica a Kremnica.

³⁴ FLORIÁNOVÁ, Oľga. *Kúže: zpracovaní a výrobky*, Praha: Grada 2005, ISBN 80-247-1091-9. s.51

³⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Kožiarske závody - Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce charakteristiku remesla, nedatované

³⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Kožiarske závody - Dejin Kožušníctva, Spisy opisujúce charakteristiku remesla, nedatované

2. Liptov a Liptovský Mikuláš

Liptovský Mikuláš je sídlo najľudnatejšieho regiónu Liptov. Nachádza sa v Žilinskom kraji a predstavuje jedno z najväčších kultúrnych a prírodných stredísk. Súčasný pomenovanie Liptov je neformálne nazývané územie bývalej Liptovskej župy, ktorá vznikla v Uhorsku roku 1317.

Územie Liptova sa rozprestiera v severnej časti stredného Slovenska. Leží v údolí rieky Váh a rozprestiera sa až po sútok rieky Orava. Predstavuje uzavretý geografický celok, ktorý je ohraničený vysokými horstvami. Pohoria Západné Tatry, Nízke Tatry a Chočské vrchy obopínajú Liptovskú kotlinu, ktorej centrálnou časťou je mesto Liptovský Mikuláš. Súčasný región Liptova sa rozdelil tri okresy. Okres Liptovský Mikuláš, Poprad a Ružomberok. My budeme brať Liptov ako jeden celok, keďže v minulosti tieto územia patrili pod jednu Liptovskú župu.

Liptovský Mikuláš je dnes známi nie len krásou prírody, ale aj svojou históriou. Preslávil ho príbeh známeho slovenského zbojníka Juraja Jánošíka. Na jeho počesť tu vzniklo Múzeum Janka Kráľa, kde môžete nahliadnuť do Jánošíkovej mučiarni a dozvedieť sa viac o jeho pôsobení v Liptovskom Mikuláši. Účinkovali tu aj mnoho slovenských osobností, ako napríklad Janko Kráľ, Aurel Stodola, Martin Rázus a Michal Miloslav Hodža.

2.1 História mesta a regiónu Liptov

Dnešná podoba mesta je významná. Liptovský Mikuláš predstavuje stredisko kultúry a hospodárstva na Liptove. Prvé zmienky opisujú Liptovský Svätý Mikuláš ako menšiu osadu, kde sa nachádzali gazdovské stanoviská a maštale, ktoré obývali cez zimu pastieri a dobytok. „Bol to akýsi majer³⁷ vtedajšieho liptovského veľmoža Pongráca, s rodom ktorého sú spojené na viac storočí nielen dejiny mesta, ale i celého Liptova.“³⁸

Stopy našich predkov na území Liptova siahajú až do 9. storočia. Archeológovia potvrdili osídlenie Keltov a Slovanov, ktorí tu zanechali doklady o svojom živote. Jedná sa napríklad o významné opevnené hradiská ako je Hradisko Havránok.

³⁷ Majer – Veľkostatok na odľahlejšom mieste

³⁸ LENKA, J. *Z histórie kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši*, Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1960, s. 3

Prvá písomná zmienka o Liptovskom Mikuláši pochádza z roku 1286. Jedná sa o listinu uhorského kráľa Ladislava IV., ktorý ňou „povýšil do šľachtického stavu rytierov Mikuláša a Ondreja, predkov z rodu Pongráčovcov, a potvrdil im vlastníctvo svätomikuláškého, svätopeterského a ondrášoveckého majetku.“³⁹ Liptovský Mikuláš už od roku 1286 mal svoje dejiny späté s rodinou rodu Pongráčovcov.

Liptovský Mikuláš sa v písomných prameňoch z roku 1286 spomína už ako osada. Pomenovanie „Mikuláš“ obdržal po patrónovi Svätému Mikulášovi, ktorému tu bol zasvätený katolícky kostol. Liptovský Mikuláš „v nasledujúcom storočí, kedy k prvým stavbám, kostolu a fare, pribúdajú ďalšie domy a vzniká námestie, získal trhové právo a niektoré výsady krupinského právneho okruhu.“⁴⁰ Ďalší rozvoj mesta podporila výsada práva výročných trhov udelená kráľom Žigmundom v roku 1424.

Umiestenie a rýchly rozvoj mesta Liptovský Mikuláš nadobudlo vhodnú podobu administratívneho sídla Liptovskej stolice. Prvé stoličné zasadania sa v Svätom Mikuláši konali sporadicky už od roku 1512, čo potvrdzuje aj uchovaný nastraší záznam o rokovaní šľachty v meste.⁴¹

2.1.1 Novodobé dejiny

Liptovský Mikuláš zohral významnú úlohu v procese formovania novodobého slovenského národa. Udiali sa tu významné udalosti, ako je Slovenské národné obrodenie. V roku 1844 tu prebehlo založenie spolku Tatrín, ktorého cieľom bolo podporovať kultúrny život a vzdelanosť na Slovensku.⁴² O dva roky neskôr, „tu štúrovci 10. a 11. mája 1848 skoncipovali a vyhlásili národnopolitický program Slovákov - Žiadosti slovenského národa.“⁴³

³⁹ *História mesta.* [online]. Liptovský Mikuláš [cit. 27.12.2022]. Dostupné z: <https://www.mikulas.sk/mesto/historia-mesta/>

⁴⁰ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši.* Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.15

⁴¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Neroztriedené pramene, Kožiarske závody - Dejiny Kožušníctva, Spisy o vývoji remesla, nedatované

⁴² Bližšie informácie viz KAČÍREK, Ľuboš, a spol. Ľudovít Štúr a Štúrovci v múzejnej prezentácii a lokálnej pamäti. In: *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov.* Historický ústav SAV. p. 223-243.

⁴³ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši.* Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.7

3. Vznik a rozvoj garbiarstva v Liptovskom Mikuláši

„Prvé písomné zmienky o najstarších garbiarňach – dielňach v Mikuláši a vo Vrbici sa nachodia v starých testamentoch z roku 1778, podľa ktorých istý Ján Pálka a jeho syn Matej už v roku 1780 pilovali garbiarske remeslo vo svojom dome na Vrbickom Hušťáku⁴⁴, neďaleko mlynskej vody (rameno Váhu, do ktorého vtekalo rameno potoka Smrečianka).“⁴⁵ Ako sme spomenuli v kapitole pri spracovaní kože, voda bola jeden z dôležitých aspektov k čisteniu koží. V Liptovskom Mikuláši bola Smrečianska mäkká voda práve vhodná pre proces čistenia a preto sa na ramene rieky začali postupom času objavovať ďalšie garbiarne. Ich výroba nebola nijak zložitá. „Sprvu vyrábali len krpcovinu, remeň na šitie slovenskej rázovitej obuvi - krpcov.“⁴⁶ Garbiarske výrobky boli známe na každoročných Liptovských jarmokoch. O mikulášske kožiarske remene bol veľký záujem nie len na Liptove ale aj v celom Uhorsku. Znami boli aj mikulášsky čižmári, ktorý spolu s garbiarmi patrili k popredným slovenským cechom.

Prírodné a pôdne podmienky umožňovali obyvateľom Liptova venovať sa už v období raného feudalizmu lovu zveriny, rybárstvu, chovu dobytka a roľníctvu.⁴⁷ Postupom času sa spolupráca s prírodou začala rozvíjať do ďalších odvetí. Vznikal chov zvierat, pastierstvo a domáca výroba potrebných surovín. Týmto postupom sa spracovanie surovín začalo navyšovať a to dovedlo obyvateľov k miestnemu obchodu.

V 11. – 13. storočí, tzv. predprivilegiálnom období, sa remeselníci v Liptove sústreďovali v osadách.⁴⁸ Liptovský Mikuláš bol spravovaný zemepánom rodiny Pongrácovcov. Správa Pongrácovcov zaslúžila mestu od roku 1424 týždenné trhy a jarmoky. Po druhej polovici 15. storočia sa okrem roľníctva začínajú rodiny sústreďovať na remeselnú výrobu. Vďaka tomuto sa Liptovský Mikuláš stáva strediskom remesiel.

⁴⁴ Vrbický Hušťák je bývala osada, ktorá ležala na dnešnej ulici 1. mája na Mikulášskom námestí. Utvoril sa na vrbickom majetku v 17. storočí a od roku 1894 bol pričlenený k mestu Liptovský Sv. Mikuláš.

⁴⁵ LENKA, J. *Z histórie kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši*, Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1960, s. 9

⁴⁶ Tamtiež s. 9

⁴⁷ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce charakteristiku remesla, nedatované

⁴⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce charakteristiku remesla, nedatované

3.1 Cechy

„Na obranu svojich práv sa remeselníci združovali do „Bratstiev“, z ktorých sa postupom času vyvinuli remeselnícke „cechy“.“⁴⁹ Cechy predstavovali remeselné organizácie, v ktorých sa združovali remeselníci určitej profesie. „Organizovali výrobu, obstarávali nákup i odbyt, zaisťovali úroveň remesla i výuku učňovského dorastu.“⁵⁰ Nachádzali sa v mestách a dedinách, kde mali svoje stanovisko a obchody. Každý cech mal vlastnú artikulu, ktorá obsahovali práva a povinnosti remeselníkov voči svojej práci. Artikuly, inakšie nazývané aj štatút, boli vydávané na žiadosť majstrov zemepánom alebo kráľom. Ich význam bol dôležitý i z hľadiska noriem spoločenského či osobného života, pretože spravovali podujatia a stretávky remeselníkov. Každý cech musel mať svoje označenie, ktoré ho charakterizovalo. K takým veciam spadali listiny o sprevádzaní remesla alebo vlastná pečať, ktorou sa cech reprezentoval a odlišoval od ostatných.

Vznikajúce cechy mali za úlohu regulovať remeselnú výrobu a postupom času museli vylučovať i konkurenciu. „Dosahovalo sa to tým, že sa podľa dopytu po tovaroch na trhu reguloval počet majstrov, prideliťovali suroviny, obmedzoval prístup cudzím majstrom na trh, že sa kontrolovala kvalita výrobkov a ich ceny sa úradne limitovali.“⁵¹

3.1.1 Vnútorňá kompozícia cechov

Jednotlivé odbory remesla dostali presný obsah a jeho predstavitelia sa členili na tri stupne – majstrov, tovarišov a učňov.⁵² Učni predstavovali najnižší stupeň remeselníckeho rebríčka. Ich výučba trvala 3 – 4 roky, pričom učeň musel bývať v rodine svojho majstra. Za výučbu musel platiť, ale dostávala sa im určitá mzda za svoju prácu. Ak sa remeslo držalo v rodine, tak sa syn majstra zaučal iba jeden rok.

Po uplynutí učebného obdobia sa z učňa stáva tovariš. Avšak jeho život sa od života učňa moc nelíšil. Stále žil v príbytku svojho majstra. Bola to jeho povinnosť, inak by musel zaplatiť „majstrovej manželke holbu“⁵³ (*malá holba 0,62 l, veľká holba 0,90 l*) vína a cechu

⁴⁹ J. Lenka, *Z histórie kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši*, Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1960, s. 7

⁵⁰ BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Libri 2003. ISBN 80-7277-153-3. s.89

⁵¹ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*, Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972, s.16

⁵² ŠA Liptovský Mikuláš, Kožiarske závody, Fond: n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁵³ Holba – Je to stará objemová miera.

peňažnú pokutu.“⁵⁴ Jeho pracovný čas sa predĺžil na 15 hodín a v niektorých prípadoch si tovariš musel odpracovať až 20 hodín denne.

Stať sa majstrom bol záverečný stupeň kvalifikácie. Po dosiahnutí tohto stupňa tovariš nadobúdal mnoho nových možností. Mal právo samostatne vykonávať remeslo a sám mohol zamestnávať tovarišov a vyučovať učňov. Na dosiahnutie tohto postavenia, musel každý učeň a tovariš splniť určité podmienky. Prejsť základnou výučbou ako učeň a stať sa tovarišom, svoju odbornú zdatnosť dokázať zhotovením tzv. majstrovského kusu a v oblasti hospodársko-spoločenskej musel, už ako majster, nadobudnúť meštianske právo a získať súhlas na prijatie za člena náležitého cechu.⁵⁵ K tradíciám Liptova patrilo vandrovanie.⁵⁶ Význam vandrovky znamenal lepšie pochopenie remesla a zároveň sa tovariši naučili i niečo nové, keď jazdili k majstrom do iných miest. Vandrovalo sa celý rok a u každého majstra ostávali len par týždňov. Tovariši vďaka cestám priniesli domov nové nápady a tým vznikali nové a lepšie produkty.

Na čele cechu stál najstarší cechmajster. Vyberala si ho rada, tvorená cechmajstrami, ktorí boli volení rovnakým spôsobom. Cechmajstri „bývalí členovia mestských rád s remeselníckymi majstrami a tovarišmi udržiavali mestskú obranu a živnostenskú políciu, zúčastňovali sa na cirkevných a svetských slávnostiach a zasadali na radniciach s hlasovacím právom.“⁵⁷ Pri neprítomnosti cechmajstra sa vybral zástupca, ktorý niesol názov vicecechmajster. Stalo sa, že cech spravovali viacerí majstri. „K predstavenstvu ešte patrili notár, vybavujúci všetku administratívu cechu, resp. pokladník, radcovia, inšpektori.“⁵⁸

3.1.2 Počiatky cechov v Liptovskom Mikuláši

Chov hovädzieho dobytku a oviec na Liptove prosperovalo. Vďaka tomu sa v Liptovskom Mikuláši začali rozvíjať kožiarske remeslá, ktoré dokázali spracovať zvieracie kože na remeň a kožušiny. V počiatkoch kožiarskeho priemyslu stál najvýznamnejší cech, ktorý spravovali ševci. Presné dátumy ohľadom vzniku týchto ševcovských cechov nie sú známe, ale

⁵⁴ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*, Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972, s.27

⁵⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁵⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁵⁷ LENKA, J. *Z histórie kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1960. s. 8

⁵⁸ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.16

prvé údaje spomínajúce toto remeslo pochádzajú už z roku 1508. Dôležitý míľnik v zmysle cechovníctva nastal v Liptovskom Sv. Mikuláši o 100 rokov neskôr, keď „Pongrácovci ako zemepáni mesta a ševcovský cech 9. augusta 1667 potvrdzujú artikuly ševcovským tovarišom.“⁵⁹ Dôvod tohto konania bola strata artikul z pôvodného roku 1508. Na základe informácií o výskytu majstrov už v tejto dobe sa dá polemizovať, že základy remesla siahajú ešte niekoľko storočí späť, dokonca možno až na koniec 15. storočia.

Okrem Liptovského Mikuláša sa cechové organizácie združovali v okolitých mestách napr. Partizánska Ľupča, Ružomberok a Hybe. „Mikulášsky ševcovský cech sa utvoril najskôr podľa vzoru ševcovského cechu v Partizánskej Ľupči, ustanoveného v marci roku 1471.“⁶⁰ Práve toto tvrdenie nám objasňuje, že mikulášski ševci prevzali artikuly ševcov z Ľupče, ktorá sa do roku 1946 nazývala Nemecká Ľupča. O tomto výkone je zachovaný i dokument, ktorý opisuje svedectvo o tom, že „artikuly vydané palatínom Jánom Draškovičom boli 26. apríla 1649 prepísané a potvrdené Liptovskou župou.“⁶¹

Dnes sa s názvom švec stretávame ako so zastaralým synonymom k pomenovaniu obuvníka. Iróniou je, že ševci sa živili výrobou remeňa a šili len podradnejšiu obuv. Za éry cechov bolo obuvníctvo osamostatnené remeslo, ktoré sa v roku 1822 pripojilo k mikulášskym cechom. „V roku 1838 sa v cechových písomnostiach píše ešte o ševcovskom cechu, ale od nasledujúceho roku sa už tento cech systematicky označuje ako garbiarsky.“⁶²

⁵⁹ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.16

⁶⁰ Tamtiež, s.17

⁶¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce charakteristiku remesla, nedatované

⁶² KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.25

Prehľad o jednotlivých cechoch v Liptovskom Mikuláši môžete nájsť v tabuľke:

Tabuľka č.1, Zoznam cechov v Liptovskom Mikuláši⁶³

<i>Názov cechu</i>	<i>Druh cechu</i>	<i>Obdobie</i>
<i>Ševcovský (majstri)</i>	Jednoduchý	15. – 19.
<i>Ševcovský (tovariši)</i>	Jednoduchý	16. – 19.
<i>Kováčsky a zámočnícky</i>	Spojený	17. – 19.
<i>Kováčsky</i>	Jednoduchý	17. – 18.
<i>Čižmársky</i>	Jednoduchý	17. – 19.
<i>Kožušnícky</i>	Jednoduchý	17. – 19.
<i>Krajčírsky</i>	Jednoduchý	17. – 19.
<i>Čižmársky a garbiarsky</i>	Spojený	18. – 19.
<i>Stolársky</i>	Jednoduchý	19.
<i>Remenársky, klobučnícky, sedlársky a povraznícky</i>	Spojený	19.
<i>Mäsiarsky</i>	Jednoduchý	19.
<i>Farbiarsky</i>	Jednoduchý	19.

3.2 Mikulášske garbiarstvo

Termín „garbiar“ sa „v písomnostiach ševcovského, resp. garbiarskeho cechu objavuje až v tridsiatych rokoch 19. storočia“.⁶⁴ Garbiarstvo je neskorší názov pre kožiarske remeslo na Liptove. Preto doložené historické dokumenty o kožiarskych cechoch vzniknutých na území Liptovského Sv. Mikuláša pochádzajúce z skoršieho obdobia feudalizmu tento termín ešte nepoužívajú. Jeden z nich opisuje „zariadenie Bratstva remesla kožiarskeho zhotovený na psej koži z roku 1630, ktorý je opatrený pečaťou spojenou s dokumentom šnúrou, a ktorým vtedajší vládcovia Pográcovci na základe povolenia palatína uhorského kráľovstva Mikuláša Esterházyho dávajú súhlas mikulášskym remeselníkom kožiarskeho remesla vytvoriť

⁶³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy Mikulášskych Závodov – Zoznam cechov do 19. storočia, nedatované

⁶⁴ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.18

Bratstvo.“⁶⁵ „Originál s latinským textom je na pergamene“ a „na plike tejto listiny je upevnené na zelenožltu – hnedej šnúre drevené puzdro a v ňom v zelenom vosku je šesť otláčkov prsteňových pečatí Pongráčovcov.“⁶⁶

V dobe Uhorska bolo na Liptove hlavným zamestnaním obyvateľstva spomínané pastierstvo. Existovali tu salaše⁶⁷, ktoré spravovali bačovia⁶⁸. Tí sa starali o chov zvierat na pastvinách. Veľký chov oviec spolu s používaním remenárskych výrobkov vyvolalo potrebu garbiarskeho remesla. Na Liptove, ako možno súdiť zo staršieho národopisného materiálu a z neskoršej remeselníckej garbiarskej výroby, ševci pravdepodobne poznali výrobu a spracovanie kože pomocou organického triesla a tuku.⁶⁹ Vtedajšie spracovanie kože v týchto dobách spadalo pod spomínané ševcovské remeslo. To sa však vzniknutím stoličného sídla na Liptove zaniklo a spracovanie kože sa utvára v garbiarske remeslo. Zaniklo aj domáce spracovanie koží pastiermi a roľníkmi. Prácu preberajú cechové spolky, ktoré na Liptove majú zameranie pre kožiarsku výrobu.

Pre lepší vývoj mikulášskeho garbiarstva boli prijaté cechové predpisy. Išlo o spis určitých bodov, ktorých sa garbiari museli držať. Týkali sa predaja produktov v mestách a vzťahovali sa aj na výrobu. Ďalšie normy opisovali vzťah majstrov k tovarišom a učňom. Pravdepodobne išlo o druh práce, ktoré majstri svojim žiakom zadávali. Aké predmety mohli vyrábať a načo neboli ešte dostatočne vzdelaní. Čo sa týkalo členov garbiarskych cechov, každý jeden z nich bol považovaný za vážneho občana. Ak nastala situácia, že člen garbiarskeho spolku porušil nijaký predpis, bol potrestaný a musel zaplatiť naturáliami. Neskôr sa platili i peňažné pokuty. Medzi najvyššie tresty patrilo odňatie živnosti, čo sa uskutočňovalo zhabaním nástrojov a zapečatením dielne.⁷⁰

⁶⁵ LENKA, J. *Z histórie kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši*, Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1960, s. 8

⁶⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, nedatované

⁶⁷ Salaš – Predstavuje letné sídlo kde prebýval pastier. Bol to drevený domček s jednou miestnosťou.

⁶⁸ Bača – Je to liptovské menovanie pre pastiera, ktorý pásol ovce alebo kozy.

⁶⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 24, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁷⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 24, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

V dobách prosperity garbiarstva bolo dôležité prijímanie učňov, z ktorých vyrastali noví garbiari.⁷¹ Prijatie do remesla bolo na svoju dobu veľmi striktné. Žiadne nemanželské dieťa nemohlo byť pripustené k učeniu. To platilo i pre deti sluhov, hrobárov či dokonca pastierov. Dôsledkom tohto zmýšľania a prísneho výberu sa garbiarmi mohli stať len synovia garbiarskych majstrov. Vďaka držaniu remesla v pokrvnej línii sa v Liptovskom Mikuláši udržala tradícia garbiarstva a tým vznikli celé dynastie garbiarskych rodín.

V dobe garbiarskej špecializácie a v priebehu zdokonaľovania výrobných garbiarskych postupov, došlo v Liptovskom Mikuláši a jeho okolí, k prechodu od staršieho domáceho uhorského spôsobu garbiarstva ku garbiarstvu „nemeckému“.⁷² Jedná sa o terminológiu z nemeckých koreňov, ktorá nahradila staré domáce slovenské názvy.

3.2.1 Devätnáste storočie

Čo sa týka hospodárskej situácie Slovenska, vtedajšieho ešte Horného Uhorska, bolo Slovensko najpriemyselnejšou časťou Uhorska, hoci malo v skutočnosti charakter agrárnej krajiny.⁷³ Avšak ťažký priemysel tu bol „nerovnomerne rozvinutý a územne nevyhovujúco rozložený“, preto zaostával za českými krajinami. Neskorší veľký vplyv na rozvoj miestneho kapitálu mala i prichádzajúca maďarizácia. Vtedajší priemysel bol v rukách maďarskej a rakúsko-uhorskej strednej triedy. Hoci bol priemysel Slovenska pod vládou maďarskej strednej triedy a nedovoľoval nám „zaujať významnejšie pozície v rozhodujúcich odvetviach priemyslu“⁷⁴, i napriek tomu sa dostalo možnosti slovenskej strednej triedy realizovať sa v kožiarskom priemysle. To zahŕňalo i mikulášske garbiarstvo.

Spomínané cechové predpisy určovali počet zamestnancov, ktorých mohli majstri zamestnávať. Pre lepšiu prosperitu garbiarstva, bola potrebná výrobná sila. Majstri začali tieto predpisy porušovať. Zamestnávali viac pracovných síl, ktoré dopomáhali k výrobe.

Ďalším dôležitým aspektom v udržaní rastu garbiarskeho remesla bola vynaliezavosť mikulášskych garbiarov. „Z nedostatku vlastného kapitálu ako i v snahe ubrániť sa konkurencií

⁷¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 24, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁷² HOUDEK, I. *Cechovníctvo na Slovensku*, Muzeálna slovenská spoločnosť Turčiansky Svätý Martin 1943, str. 17

⁷³ BARTLOVÁ, A. a spol. *Dejiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985. s. 36

⁷⁴ Tamtiež. s. 33

suseda⁷⁵ sa garbiari začali usilovať o zhotovenie remeňa v tej najlepšej kvalite. Pri výrobe si zároveň dokázali zarobiť i nemalú čiastku peňazí pri vedľajšom odpredaji zvyšných koží a odpadu, ktorý im po výrobe zostával. Išlo napríklad o loj, ktorý využiteľovali k výrobe mydla, kosti vymieňali za šijacie potreby, zbytková srst' na výrobu štetcov alebo ostatky z rohov na výrobu trúb pre pastierov alebo poľovníkov.

V päťdesiatych rokoch 19. storočia začínajú vznikať zákony na podporu priemyslu. Prijatím živnostenského zákona v roku 1859 prichádza menší prevrat. Podľa zákona význam cechovej artikuly upadá a vznikajú spoločnosti. Spoločnosti predstavovali organizáciu remeselníkov, kde princípom bola profesia. Znamenalo to, že remeselník sa stával členom organizácie od začiatku jeho profesie a nevplývali na neho podmienky prijatia do cechu, ako pred tým bolo zvykom. Remeslá boli rozdelené na koncesované a slobodné. Líšili sa od seba potrebou úradného povolenia, kedy koncesované spoločnosti muselo mať povolenie a slobodným remeslám stačilo len úradné zaregistrovanie.⁷⁶

Po nástupe sedemdesiatych rokov 19. storočia boli cechy v Uhorsku zrušené. Napriek tomu sa v Liptovskom Mikuláši udržali garbiarske cechy až do roku 1874.⁷⁷ Problematika malovýroby začínala tkvieť v zaostávajúcej manuálnej výrobe, hoci majstri začali zamestnávať už aj ľahké pracovné sily. Postupom času dochádza k úpadku cechovej výroby a nastupujú manufaktúry. „Remeselné dielne sa teda postupne pretvárajú v manufaktúry s jednoduchou kapitalistickou kooperáciou, a to je znak, že sa otriasajú a neskôr padajú pozície cechovej výroby.“⁷⁸ Prvými zakladateľmi manufaktúr v Liptovskom Mikuláši sa stali majstri bývalých mikulášskych garbiarskych cechov. Vystupujú tu mená Ondrej Pálka, Jozef Kováč a Aurel Stodola.

V šesťdesiatych rokoch sa aj v tomto počiatočnom štádiu kožiarskeho priemyslu stretávame so sústredením pracovných prostriedkov a prevádzkového kapitálu do jedného podniku.⁷⁹ Spojením už spomínaných mien, A. Stodolu a J. Kováča, vznikajú piliere prvej severouhorskej továrne na kožu.

⁷⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva v Liptove, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁷⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva v Liptove, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁷⁷ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Dejiny Kožušníctva v Liptove, Spisy opisujúce vývoj remesla, nedatované

⁷⁸ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.35

⁷⁹ Tamtiež. s.35

Posledná štvrtina 19. storočia priniesla pre Uhorsko proces modernizácie. Modernizácia spolu s vývozom do celoeurópskych trhov priniesla ďalší rozvoj priemyselnej výroby. „S rozvojom priemyslu súviselo budovanie železničných sietí.“⁸⁰ Pre mikulášske garbiarstvo pomohlo „otvorenie prevádzky na Košicko-bohumínskej železnici“⁸¹.

3.2.2 Peňažníctvo

Hoci príchod manufaktúr vplýval na úpadok cechov, neznamenalo to, že úplne zanikli. Ako sme spomenuli, mikulášske cechy tu prebývali až do roku 1874. Preto tu pokračovala snaha o prosperitu cechového garbiarskeho remesla, alebo lepšie povedané, jednalo sa o samotné garbiarske remeslo. Jeho vzrast vznikol práve v tomto období.

Dôležitým faktorom, ktorý pomohol sproduktívniť a zlepšiť prácu garbiarskeho remesla, bol prechod od sezónnej práce k celoročnej prevádzke.⁸² Predtým sa pracovalo len niečo cez 20 týždňov, a to znamenalo nízku produktivitu. Mnohokrát boli garbiari nútení venovať sa poľnohospodárstvu, čo zabraňovalo dospievaniu remesla. Celoročná práca vyžadovala i určitý kapitál, ktorý garbiari v tej dobe nemali. Predtým im vystačil miestny odpredaj, ale na ten sa nemohli neustále spoliehať. Preto „začali hľadať jednak konzumenta mimo svojho úzkeho okruhu a jednak i potrebný úver“⁸³. Slovenské peňažníctvo sa začalo rozvíjať až o pár rokov neskôr, garbiari hľadali teda úvery vo viedenských a piešťanských bankách. S prídelením úveru prišli i konzumenti v tamojších priekupníkoch. Priekupníctvo výrobkov neskôr viedlo k nespokojnosti garbiarov. Dôvod bol obraz ich ťažkej práce, ktorý naplňa kapsy cudzích. Dôsledkom tohto v roku 1866 vzniká „Liptovský vzájomný spolok“, ľudovo tiež nazývaný ako „grajciarová banka“. Usporiadali si vkladné knižky, na ktoré si ukladali grajciare⁸⁴. Rýchly vzostup vkladov umožnil vytvoriť z tohto spolku roku 1870 akciovú spoločnosť pod firmou „Liptovskosvätomikulášska sporiteľňa“ s akciovým kapitálom 40 000 zlatých a s kapitálom na vkladných knižkách 368 000 zlatých.⁸⁵ Peňažné ústavy boli zakladané i mimo Liptovského Mikuláša.

⁸⁰ KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Nakladateľstvo Lidové Noviny 1998. ISBN 80-7106-267-7. s.141

⁸¹ KUFČÁK, Emil. *Kožiarске závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarске závody 1972. s.36

⁸² ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarске závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Spisy Mikulášskych závodov - Dejiny Kožušnictva v Liptove, nedatované

⁸³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarске závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Spisy Mikulášskych závodov - Dejiny Kožušnictva v Liptove, nedatované

⁸⁴ Grajciar – Strieborná minca, ktorá tu bola zavedená od 16. storočia. Predstavovala platidlo.

⁸⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarске závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Neroztriedené pramene, Spisy Mikulášskych závodov, Dejiny Kožušnictva v Liptove, nedatované

„Slovenský kapitál sa prejavoval hlavne v drobných úverových družstvách a sporiteľniach.“⁸⁶ V osemdesiatich rokoch 19. storočia vznikla prvá slovenská banka s názvom Tatrabanka a i iné organizácie, ako bola martinská sporiteľná a Úverovej banka v Ružomberku. Ku prosperite peňažníctva dopomohlo i zakladanie prvých pobočiek martinskej sporiteľne.

3.2.3 Dvadsiate storočie do znárodnenia

Príchodom 20. storočia sa na bývalom území Rakúsko-Uhorska vytvoril nový štát. „Dňa 28. októbra 1918 bol v Prahe vyhlásený československý štát a 30. októbra sa k nemu jednomyselne prihlásila i slovenská politická reprezentácia.“⁸⁷ „Vznik nových štátnych útvarov na troskách bývalého Rakúsko-Uhorska sprevádzali vážne hospodárske a sociálne problémy.“⁸⁸

Slovenské továrne, vybudované v Uhorsku predovšetkým podľa potrieb trhu, už pri projektovaní a základní kalkulované na cenové, mzdové a sociálne pomery Uhorska, dostali sa po prevrate do celkom odlišných podmienok.“⁸⁹ Došlo k prerušeniu stykov s Rakúskom a s Maďarskom. Továrne, ktoré boli „ideálne položené pri surovinách i hlavných uhorských odbytistiach, napríklad na juhu stredného Slovenska, sa odrazu ocitli na periférii štátu“⁹⁰. Čo sa týka mikulášskeho garbiarskeho priemyslu, ten v Uhorsku zaujímal popredné miesto a vznikom samostatného štátu prišiel o mnoho významných odbytíšť v krajinách juhovýchodnej Európy.

Slovenský kapitál závisel od bánk v Budapešti, a Slovensko nebolo schopné vyžiť z vlastných prostriedkov. Vytvára sa tu vhodná príležitosť pre český kapitál, ktorý sa snaží odstrániť všetku neprijemnú konkurenciu, preto sa slovenské podniky dostávajú do rúk českých bánk. „Po prvej „vlne“ tzv. nostrifikácie, akosi „počeskoslovenčovaní“ priemyslu a bánk z prvých povojnových rokov pokračoval tento presun majetku z maďarských a rakúskych rúk do pražských finančných stredísk síce pomalšie, ale sústavne až do konca republiky.“⁹¹ V roku 1919 dochádza i k Rašínovej menovej rozluke „Menový vývoj bol do značnej miery určený neutešeným stavom ekonomiky, ale tiež sám spolu s menovou politikou hospodársky vývoj

⁸⁶ KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Nakladateľstvo Lidové Noviny 1998. s.142

⁸⁷ Tamtiež s.181

⁸⁸ BARTLOVÁ, A. a spol. *Dějiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985. s. 32

⁸⁹ LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 2. vyd. Bratislava Partizánske: Kalligram Expresprint, 1998. s. 114 ISBN 80-7149-225-6.

⁹⁰ Tamtiež, s. 114

⁹¹ Tamtiež, s. 114

ovplyvňoval.“⁹² Preto jeho úloha bola rozdeliť československú menu od ostatných častí bývalého Rakúsko-Uhorska. Avšak na zavedenie domácej meny bolo potrebné utíšiť i vtedajšiu rastúcu infláciu, o ktorú sa taktiež postarala neskoršie deflačná koncepcia Aloisa Rašína. „Riskantná, ale nakoniec úspešná deflácia zaistila Československu už od roku 1923 stabilnú menu, ktorá začala byť využívaná i pri medzinárodných finančných transakciách.“⁹³

Hoci sme boli jeden štát, boli sme vytvorený z dvoch hospodárskych rozdielnych celkov. Kým český priemysel prosperoval, veľká časť slovenského obyvateľstva sa venovala poľnohospodárstvu. Čiže sa Slovensko ocitlo v konkurenčnom zápase s českým priemyslom. To platilo aj pre mikulášsky priemysel, ktorý nedokázal súperiť s českým konkurentom ani na domácom trhu. Jedna z najdôležitejších príčin prečo mikulášsky garbiari nedokázali držať krok s českým priemyslom boli vysoké náklady na výrobu. Problém rastu cien výroby tkvel v doprave. „Doprava po severnom spoji nemala dostatok prípojov z priemyselných oblastí južného a stredného Slovenska a výroba tým značne zdražela.“⁹⁴ Dopravné tarify sa neustále zvyšovali a nevedeli si udržať jednotnú cenu. „Vysoké výrobné náklady a malé možnosti odbytu spôsobovali, že pri poklese cenových hladín boli mikulášske podniky stratové, že sa hromadil tovar, výroba stagnovala.“⁹⁵

Vplyv nadvýroby produktov, ktorých nedokázali mikulášsky garbiari vyvážať, sa v roku 1920 začal podpisovať rastom nezamestnanosti. Hromadiace sa tovary nútili prerušovať továrenskú výrobu a tá viedla k podmienenému prepúšťaniu. „V roku 1926 dosiahla podľa vtedajších odhadov zamestnanosť v priemysle Slovenska iba 63 %“.⁹⁶ Začali sa likvidovať továrne, ku ktorým patrila napríklad kožiarska fabrika Mateja Žuffu v Liptovskom Mikuláši. Ten neskôr vybudoval so svojím bratom novú továreň, ktorá sa stala súčasťou firmy Jána Pálku mladšieho, ktorého si v ďalšej časti práce predstavíme.

Pokles výroby, nízky odbyt a rastúca nezamestnanosť tvrdo ovplyvňovali rozmach mikulášske garbiarstva do roku 1929. Mikulášsky priemysel sa nedostával z ťažkej situácie i na vzdory snahy založením spolku v roku 1927, s názvom „*Družstva koželužských priemyselníkov*,

⁹² LACINA, Vladislav. *Zlaté léta československého hospodárství 1918 – 1929*. Historický ústav AV ČR. Praha 2000. s. 79

⁹³ Tamtiež s.80

⁹⁴ BARTLOVÁ, A. a spol. *Dejiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985. s. 35

⁹⁵ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s. 49

⁹⁶ LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 2. vyd. Bratislava Partizánske: Kalligram Expresprint, 1998. s. 115 ISBN 80-7149-225-6.

ktoré hájilo záujmy mikulášskeho kožiarskeho priemyslu⁹⁷ V roku 1929 dochádza na newyorskej burze ku krachu. Nastala hospodárska kríza, ktorá zachvátila celý svet, ale „v Československu sa jej dôsledky prejavili až v priebehu roku 1930, zato však Československo patrilo k zemiám, ktoré bolo krízou postihnuté najviac.“⁹⁸ Jej dopad na mikulášsky priemysel predstavoval ďalšiu obrovskú nezamestnanosť, ktorá stúpala každým dňom a každou zavretou továrňou.

Oživenie mikulášskeho garbiarskeho priemyslu nastáva o pár rokov neskôr. Jeho prebratie avšak pochádza z náporu agresívneho Nemecka, kde sa k moci dostáva nacizmus. „Stimulantom zväčšovania objemu priemyselnej výroby sa od roku 1936 stalo zbrojenie a prípravy na obranu republiky.“⁹⁹ Hoci sa remeslo znova obnovilo, jeho výroba bola čisto vojenská. Priemyselný rozvoj naďalej stagnoval, ale zlepšili možnosti exportu. Výrobu vojnových prostriedkov v mikulášskych továrňach dokladajú i finančné správy z rokov 1936 - 1937.¹⁰⁰ V správach Ministerstvo národnej obrany žiada o dodávku zbožia v určitých hodnotách, ktoré mala spracovať firma Jána Pálku.

Po vypuknutí vojny mikulášsky priemysel stratil svoje zámorské zdroje surovín. K stúpajúcim cenám sa pridali ťažkosti s zaobstarávaním látok a tým stúpali i výrobné náklady. Aby štát vypomohol kožiariom, „vyhláškou ministra hospodárstva z januára 1940 bolo zriadené Kožné družstvo v Bratislave, do pôsobnosti ktorého patrilo výkup koží.“¹⁰¹ Po výkupe sa kože mali pridelovať jednotlivým fabrikám, aby vyriešili problém s nedostatkom surovín.

„Na Slovensku existovala vysoká nezamestnanosť“¹⁰² a „ovplyvnila to jednak vojnová konjunktúra v priemysle, ale aj skutočnosť, že mnohí Slováci mali možnosť pracovať za výhodných podmienok v Nemecku.“¹⁰³ Hoci vojna predstavovala krvavú spúšť, Slovenskú ekonomiku na čas oživila. Vojenská výroba sa naďalej rozširovala a na základe toho sa začínali otvárať nové závody alebo sa rozširoval už existujúci priemysel a to platilo i pre Liptovský Mikuláš, kde vznikali tiež nové podniky alebo sa rozširovali staršie garbiarske závody. Napríklad v roku 1940 firma bratov Žuffovcov, budúcich spolujateľov Pálkovej firmy,

⁹⁷ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s. 52

⁹⁸ KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Nakladateľstvo Lidové Noviny 1998. s.200

⁹⁹ BARTLOVÁ, A. a spol. *Dejiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985. s. 224

¹⁰⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Daňový úrad v Liptovskom Mikuláši 1881 - 1949, Notársky spis Ing. Ján Pálka, i. č. 1355, kartón č. 10. Zoznam Berných správ z rokov 1934, 1935, 1936, 1937, Správy označujúce cenovú hodnotu objednaného materiálu k výrobe, datované 1. – 30. apríla 1936; 22. apríla 1937

¹⁰¹ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s. 58

¹⁰² KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s.224

¹⁰³ Tamtiež s.224

zakúpila nové stroje na zefektívnenie výroby pre vojnovú situáciu. Do Liptovského Mikuláša sa dovážali i úplne nové kožušnicke stroje, ako boli napr. odblaňovačka, strihačka a žmýkačka.

V 20. storočí dochádza k rozbitiu Československa. Na Slovensku bol nastolení fašistický režim, a formovali antifašistické hnutia na čele s komunistami, ktoré vedeli partizánske boje v zmysle národooslobodenia. Medzi nich patrili i mikulášsky kožiarsky robotníci ktorý viedli boje i v československej armáde.¹⁰⁴ Takéto partizánske boje sa odohrávali napríklad v neďalekom Liptovskom Hrádku a Poprade. Zlá vojnová situácia z prebiehajúcich bojov nastala i v Liptovskom Mikuláši, kedy mnoho budov bolo zničených. Utrpela i továreň A. Žuffu, kde došlo dokonca k odvezeniu všetkého výrobného materiálu. Vyrabovali i ostatné továrne a škody nastolené nemeckými vojskami mohli z finančného hľadiska predstavovať niečo cez 16 tisíc korún.

Po aprílovom oslobodení Liptovského Mikuláša v roku 1945¹⁰⁵ sa uskutočňovali továrenské rekonštrukcie v Liptovskom Mikuláši a obnovovala priemyselná výroba. Fabriky znova začali zásobovať vojská a hoci došlo k renováciám budov, stále bol nedostatok výrobných látok, ktoré spolu i s prepravnými prostriedkami odviezli Nemci. Taktiež roky 1945 – 1946 prinášajú dôležité vlastenecké premeny čo sa týka hospodárskej organizácie. Vznikajú národné správy, ktoré boli „zariadované na postupne oslobodzovaných územiach a právny rámec k nim vytvoril vôbec prvý dekrét prezidenta republiky“.¹⁰⁶

Roky 1945 – 1948 boli pre hospodárskej dejiny ako Slovenska tak i Česka veľmi namáhavé. „Medzi koncom vojny a komunistickým prevzatím moci vo februári 1948 bolo treba v hospodárskej a sociálnej oblasti odstrániť vojnové škody a uviesť do pochodu hospodárstvo, zabezpečiť výživu a ďalšie najakútnejšie potreby obyvateľstva, uskutočniť menovú reformu, previesť vojnovú orientovanú ekonomiku do mierových koľají, obnoviť jednotný hospodársky organizmus štátu integráciou piatich území, ktorá sa po niekoľkých rokoch vyvíjala odlišne, znovu vybudovať vnútorné ekonomické vzťahy, organizačne zvládnuť migráciu miliónov ľudí,

¹⁰⁴ Pre bližšie informácie o bojoch na území Liptovského Mikuláša viz Vaněk, Oldřich *Oslobodenie Liptovského Mikuláša 1945* / Vaněk, Oldřich - Blcháč, Ján. Liptovský Mikuláš, Mesto Liptovský Mikuláš 2010. 35 s. ISBN:978-80-970390-0-4

¹⁰⁵Bližšie informácie viz VANĚK, Oldřich *Oslobodenie Liptovského Mikuláša 1945*. Liptovský Mikuláš: Mesto Liptovský Mikuláš. 2010. ISBN 9788097039011

¹⁰⁶ PRŮCHA, Václav a spol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992 II. Díl*. Nakladatelství Doplněk. Brno 2009. s. 71

osídliť české pohraničie, presadiť spravodlivejšiu sociálnu politickú a upevniť pracovnú morálku.“¹⁰⁷

3.3 Kožiarske závody po znárodnení

„Do roku 1948 boli továrne na remeň a ďalšie mikulášske firmy na výrobu kožiarskych výrobkov v súkromnom vlastníctve.“¹⁰⁸ Po roku 1948 sa mnoho firiem spojilo a utvorilo jeden závod. Týmto začlenením firiem do jedného závodu sa výroba zamerala len na jedno odvetie produktov. Doteraz mali firmy možnosť vyrábať napríklad remeň a obuv v jednom podniku. Po znárodnení vznikli štyri závody, ktoré mali rozdelenú a určenú výrobu. Jednalo sa o závod kremáreň, garbiarsky, obuvnícky a brašnársky.

Po druhej svetovej vojne funkčnosť mikulášskych fabriek začal stagnovať. Modernizácia sa zastavila a vedenie garbiarni začalo poukazovať na nízku efektívnosť práce a vysoké náklady na výrobu s porovnaním s inými kožiarmi na Slovensku. Na základe toho vznikali návrhy na reorganizáciu garbiarni na Slovensku.

Až do roku 1950 sa polemizovalo aký osud mikulášske garbiarne čaká. Príchodom 14. augusta 1950 padlo rozhodnutie na vytvorenie samostatného podniku a prijali názov Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši.¹⁰⁹

V súvislosti s reorganizáciou podniku a s rozšírením výroby hovoríme o založení Odborného učilišťa KZ, ktoré si vynútilo neustále napredovanie a rozširovanie výroby a stále väčšiu potrebu kvalifikovaných pracovníkov, ktorý mali vychovať nie cudzie, ale vlastné učňovské stredisko.¹¹⁰ Preto v Liptovskom Mikuláši vznikla Závodná učňovská škola (ZUŠ), ktorá bola v roku 1950 otvorená. Mohlo sa nastúpiť na jeden z troch odborov a to buď kožiarsky, brašnársky alebo kožušnícky. Výučba pozostávala z teórie, všeobecného vzdelania, prednášok o výrobných procesoch a o spôsobe a technológií výroby.¹¹¹ Medzi vyučovanie bola zahrnutá i praktická príprava.

¹⁰⁷ PRŮCHA, Václav a spol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992 II. Díl*. Nakladatelství Doplněk. Brno 2009. s. 71

¹⁰⁸ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s. 109

¹⁰⁹ Tamtiež, s. 109

¹¹⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Dejiny Kožušnictva, Neroztriedené pramene, Spisy kožiarsky závodov, nedatované

¹¹¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Dejiny Kožušnictva, Neroztriedené pramene, Spisy kožiarsky závodov, nedatované

Postupom času vzniklo Odborné učilište (OU), ktoré bolo jediné v kraji. Učilište malo rovnako ako ZUŠ tri ročníky a praktickú časť. Teoretickú výučbu zabezpečovali v prevažnej miere externí učitelia.¹¹² Žiaci, ktorí dosiahli dobré výsledky, boli odmenení mesačnými finančnými odmenami. Ak sa stalo, že neboli priamo z mesta, mali nárok na výučbu a ubytovanie na internáte zdarma.

Kožiarske učilište sa v roku 1996 spojilo so školou obchodu a služieb, a tým vznikla Stredná odborná škola. Avšak záujem o spracovanie kože klesal a odbory v roku 2008 zanikli. Táto chvíľa predstavovala útlm tradičnej kožiarskej a textilnej výroby v Liptovskom Mikuláši.

¹¹² ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 26, Dejiny Kožušníctva, Neroztriedené pramene, Spisy kožiarsky závodov, nedatované

4. Robotnícke hnutia v Liptovskom Mikuláši v medzivojnovom období

Je nutné brať v úvahu odlišný pohľad na robotnícke hnutie v literatúre vydané pred rokom 1989 a po ňom. Staršie práce často pracujú s frázami a jednostranným pohľadom na rozdiel od novšej, ktorá sa snaží o objektivitu, i keď nespochybňuje existenciu dobových sociálnych problémov. Rovnako do toho spadajú i pohľad archívnych prameňov, ktoré pochádzajú z daného obdobia.

„V procese priemyselnej revolúcie a rozvoja kapitalistických výrobných vzťahov vznikajú a formujú sa dve protikladné triedy“.¹¹³ Jedná sa o robotnícku triedu a meštianstvo. Mikulášske robotníctvo tvorila robotnícka trieda, ktorá mala negatívny pohľad na nástup kapitalizmu v zmysle pracovných a mzdových podmienok. Jej boje začínajú v požiadavkách o skrátenie pracovnej doby a zvýšenie mzdy. Práve rastúca intenzita robotníckeho hnutia donucovala zmeny vtedajších podmienok. Začala sa skracovať pracovná doba, uzákonil sa pracovný pokoj v nedeľu, vznikli nemocenské a úrazové poistenia.

Myšlienky robotníckeho hnutia kožiarskych robotníkov v Liptovskom Mikuláši vznikali pomaly. Začali sa objavovať v pomyslení, že „nie len v Liptovskom Mikuláši, ale aj v celom Liptove nedošlo k takej koncentrácii priemyslu ako vo veľkých mestách“¹¹⁴. Ďalej krútili hlavou nad kapitalistickým systémom, ktorému dávali za vinu hospodársku biedu, ktorá v tom čase prevládala. Je mnoho ďalších aspektov, ktoré dopomáhali k robotníckym rozbrojom, ale všetko malo jedno zameranie. Cieľ mal predstavovať jednotný boj za lepšie pracovné a životné podmienky.

V Liptovskom Mikuláši sa v 30. rokoch 19. storočia začínajú odohrávať robotnícke štrajky či zhromaždenia, ako zo strany komunistickej tak i zo strany sociálno-demokratickej. Avšak mnohokrát politické zastúpenie demonštrantov nijak neoplývalo na triedne boje, ktoré robotníci viedli pre zlepšenie pracovných a životných podmienok. Demonštrácie vedené v Liptovskom Mikuláši z väčšej časti vždy zastupovali garbiari, ale pridávali sa aj iné odvetia, ktoré sú tu známe, ako napríklad mliekarne.

¹¹³ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s. 82

¹¹⁴ Tamtiež, s. 82

4.1 Komunistické robotnícke demonštrácie

„Z poznania minulosti, jej progresívnych síl, podmieňujúci vývoj spoločnosti, pochopíme, že to, čo dnes máme, neprišlo samo od seba a naraz, ale že tomu predchádzal dlhý vývinový proces, mnohoročný boj ubiedených a utlačovaných nás.“¹¹⁵ Tento výrok možno nájsť v knihe Vladimíra Varinského o revolučných hnutiach na Slovensku. Týmito slovami som chcela predstaviť vtedajší pohľad na vec. Kniha pochádza zo šesťdesiatich rokov 20. storočia, dnes je nutné na situáciu pohliadnuť inakšie. Áno, všetky povstania, štrajky či demonštrácie majú význam k dnešnej podobe Slovenska, avšak k ich dobovému opisu treba pristupovať objektívnejšie.

Dejiny komunistickej strany v medzivojnovom období „sú vlastne históriou jej mnohorakého úsilia o toto miesto na čele bojov slovenského ľudu; sú históriou hľadania ciest, prístupov a spôsobov, ako masy presvedčiť, že najvýhodnejším a najreálnejším východiskom z ich hospodárskej mizérie, neistoty, z ohrozenia nezamestnanosťou, krízou, vojnou, pravicovými reakčnými diktátorskými chůtkami je cesta, ktorú hlásajú komunisti“¹¹⁶.

Dvere sa otvárali mnohým štrajkom nie len zo strany KSČ, ale aj ostatným občanom, ktorý sa stavali proti podmienkam kapitalizmu. Na Slovensku existovala obrovská nezamestnanosť, ale neovplyvnila ju len povojnová situácia. Slovami Dušana Kováča sme spomínali, že mnoho Slovákov vtedajšie dobe malo možnosť lepšieho pracovného uplatnenia v Nemecku. To dopomohlo k rastúcej nezamestnanosti na Slovensku spolu s ďalším činiteľom a to nízkymi výpliatnými mzdami.

Z dokumentov uložených v Mikulášskom archíve sa dozvedáme, že komunistická strana viedla mnoho prejavov a demonštrácií v zmysle boja proti nezamestnanosti. Prejavy boli prísne zakázané a na výstrahu pred konaním týchto nepovolených zhromaždení boli v Liptovskom Mikuláši, ale aj v okolitých dedinách aj v Ružomberku vyvesené vyhlášky Krajského úradu v Bratislave¹¹⁷. Vyhlasovali, že vedia o konaní rozbrojov, ktoré viedlo Ústredie komunistickej internacionály a nechceli dopustiť aby sa robotnícke demonštrácie konali. Medzi četníckymi oddeleniami kolovali listiny o plánovaní „Medzinárodného dňa proti nezamestnanosti“

¹¹⁵ VARINSKÝ, V. *Pamätníky revolučného hnutia na Slovensku*. Bratislava: OSVETA, 1963. s 1

¹¹⁶ LIPTÁK, Eubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 2. vyd. Bratislava Partizánske: Kalligram Expresprint, 1998. s. 71 ISBN 80-7149-225-6.

¹¹⁷ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 249, č. spisu 145/1932, Vyhláška Krajského úradu v Bratislave, datované 19. februára 1931, Vyhláška predstavuje i četníckymi spisami zemského veliteľstva v Bratislave a spisy notárskych úradov z okolitých dedín Liptovského Mikuláša

nazývaný aj ako „Rudý deň“, ktorý bol charakterizovaný takzvaným „hladovým pochodom“. I vyhláška č. 145/932 vytvorená okresným úradom Liptovského Svätého Mikuláša¹¹⁸ varuje obyvateľstvo pred účasťou na nepovolených zhromaždeniach. Rovnako opisuje, že už niekoľkokrát sa zamietli pokusy pre verejné akcie a robotnícke demonštrácie v minulosti. Dokladujú to správy, ktoré odosielalo Prezídium krajského úradu v Bratislave¹¹⁹, kde napomínajú okresných náčelníkov v štáte, aby kládli doraz na udržanie pokoja okolo dňa 10. februára 1932, kedy sa mali konať spomínané hladové pochody. Ich vtedajší štátny postoj k udalostiam znel takto: „*Nakoľko štátna správa v plnom pochopení ťažkých účinkov súčasne hospodárskej tiesne koná svoju povinnosť v zápase s nezamestnanosťou, nelákajúc sa pri žiadnych obeti, musí na druhej strane za všetky okolnosti trvať na tom, aby jej poctivé snahy neboly križené a podlamované akciami živlov, ktorým svízelné terajšie pomery a bieda osôb nezamestnanosťou postihnutých je len vhodným prostriedkom agitačným.*“¹²⁰

Pochod sa v Liptovskom Mikuláši odohrával 7. februára 1932. Četnícke správy¹²¹ opisujú, že sa k ľuďom mesta Liptovský Sv. Mikuláš pridávali i okolité dediny. Jednalo sa o obce Porúbka, Ilanovo, Ploštín, Demänová, Dúbrava, Fiačice a Veľká Ľubela. Podľa policajných informácií mal pochod predstavovať niekoľko kilometrovú cestu do Ružomberka-Rybárpole, ktorá mala byť odštartovaná z Liptovského Mikuláša. Zhromaždili sa na Vrbickom moste vedený ponad rieku Váh, ktorý i dneska spája Liptovský Mikuláš so spomínanými obcami. V policajných listinách je spomínaný iba počet jednoducho ozbrojených mužov s drevenými palicami, ktorý sa na určené miesto dostavili. Išlo o 40 až 50 mužov, ktorý sa snažili dostať cez četnícky dav, ktorý blokoval vstup do mesta. Zhromaždenie bolo určené pre pracujúcich ľudí, ktorý v tento deň pozastavili akúkoľvek výrobu. Tým chcem naznačiť, že počet zúčastnených bol pravdepodobne väčší a začleňoval i ženy. Četnícke stráže hliadkovali i pri iných vstupoch do mesta. Na druhej strane Vrbického mostu sa zhromažďoval dav

¹¹⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 249, č. spisu 145/1932, Vyhláška okresného úradu v Liptovskom Mikuláši, datované 4. februára 1932 Liptovský Mikuláš

¹¹⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 28, č. spisu 1/1154/32, Spis vydaný Prezídium krajského úradu v Bratislave venované okresným náčelníkom na Slovensku, datované 3. februára 1932, s. 1

¹²⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 28, č. spisu 1/1154/32, Spis vydaný Prezídium krajského úradu v Bratislave venované okresným náčelníkom na Slovensku, datované 3. februára 1932, s. 1

¹²¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 28, č. spisu 63/32, Četnícka správa – Komunistická strana; Demonštrácie vydaná Okresným četníckym veliteľstvom v Liptovskom Mikuláši, datované 8. februára 1932

domácich robotníkov, ktorý viedol komunistický propagátor Ján Gaško¹²². S jeho pomocou dokázal dav získať kontrolu na mostom a ľudia mohli voľne vstupovať do mesta. Nakoniec sa pochod odohrával iba v meste, kde pochodovali po uliciach. Ku koncu sa zhromaždil na Belovej ulici pred Čiernym Orlom, kde rečnili komunistický propagátori. Zhromaždenie bolo po určitom čase násilne rozpustené a niektorí demonštranti boli finančne pokutovaný v hodnote 30 -160 Kč.

Nábojom takéhoto pochodu bola podobná situácia, ktorá sa diala 29. novembra 1931 v Komárne.¹²³ Jednalo sa o zhromaždenie, ktoré malo pripraviť celé Slovensko na plánovanú akciu „Rudý deň“. Tam padol i námet na niekoľko kilometrový pochod v zmysle nezamestnanosti, ale aj boji proti proletariátu.

Pohľad zo strany občanov avšak nebol rovnaký. Listiny archívu predstavujú aj správy vydávané komunistickou stranou občanom v Liptovskom Mikuláši. Správa pochádza z decembra 1932¹²⁴, kde KS vyhlasuje zhromaždenie konajúce sa dňa 4. decembra 1932 pred Čiernym Orlom¹²⁵. Čierny Orol funguje už od vypuknutia Mikulášskej manifestácie ako útočisko pre mikulášskych robotníkov. V správe možno nahliadnuť do zmýšľania vtedajších robotníkov voči nezamestnanosti, ale aj kapitalizmu samotnému. V správe sa snažia zvolať okrem robotníckej vrstvy aj štátnych zamestnancov, ktorým slovami KS „*tiež číhajú na platy lebo niet úhrady na dlhy*“¹²⁶ a „*majú sa stať obedmi nesprávneho hospodárenia štátu*“¹²⁷. Hlavnými iniciátorom na území Liptovského Sv. Mikuláša sa stal Rudolf Sokol¹²⁸, ktorý podľa ďalších archívnych listín stál na čele mnoho ďalších komunistických robotníckych demonštrácií. Snažil sa bojovať proti nezamestnaniu i dokonca hlinkovej strane, ktorú v rečníckej listine popísal

¹²² Ján Graško bol rovnako ako Rudolf Sokol komunistický propagátor, ktorý vystupoval v Liptovskom Mikuláši a Ružomberku.

¹²³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 249, č. spisu 1360/1931, Policajný komisariát v Komárne, Odpis četníckej správy venovanej Prezídiu krajského úradu v Bratislave, datované 2. decembra 1931

¹²⁴ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 249, č. spisu 16560/32, Zapráva o komunistickom zhromaždení v Liptovskom Mikuláši vydaná zastupiteľstvom Okresného úradu v Liptovskom Mikuláši; hlásenie rečníka Rudolfa Sokola, datované 1. decembra 1932

¹²⁵ Čierny orol je budova v Liptovskom Mikuláši, ktorá predstavovala hostinec, kde sa robotníci vtedajšom období radi združovali a zabávali. Dnes Čierny orol predstavuje múzeum.

¹²⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 249, č. spisu 16560/32, Zapráva o komunistickom zhromaždení v Liptovskom Mikuláši vydaná zastupiteľstvom Okresného úradu v Liptovskom Mikuláši; hlásenie rečníka Rudolfa Sokola, datované 1. decembra 1932

¹²⁷ Tamtiež

¹²⁸ Rudolf Sokol bol vtedajší tajomník komunistickej strany, ktorý účinkoval v tomto období v Liptovskom Mikuláši. Organizoval verejné schôdze v Liptovskom Mikuláši a v okolitých obciach, na pomoc vtedajším nezamestnaným robotníkom. O týchto udalostiach opisujú četnícke správy z tohto obdobia uložené v štátnom archíve v Liptovskom Mikuláši. ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 71, Neroztriedené četnícke správy, č. spisu 34/37, datované 22. januára 1937

takto: „*Hlinka a Rázus, ako politiku spoločnú hrajú títo komendianti*“¹²⁹. Andrej Hlinka viedol Hlinkovú slovenskú ľudovú stranu, ktorá bola pravicová politická strana na Slovensku. Jej snaha bola utvoriť autonómny štát, ale neskôr v nej prevládli fašistické tendencie.

Komunistická strana bola aktívna i ďalšie roky. Hoci nebola taká rázna, ale naďalej sa snažila v Liptovskom Mikuláši o zhromaždenia v zmysle hospodárskej otázky, robotnícky mzdách a životných podmienkach, ktoré majú robotníci. Dokladajú to i ostatné pramene v mikulášskom archíve ako napríklad spisy pochádzajúce z roku 1937.

4.2 Sociálno-demokratické robotnícke demonštrácie

Demonštrácie sociálno-demokratickej robotníckej strany v Liptovskom Mikuláši neboli tak výbušné ako zo strany komunistickej. Ale to neznamená, že tomu nebolo tak v iných mestách.

Začiatkom dvadsiatich rokoch 20. storočia sa v Košiciach odohrávala „generálna stávka robotníctva, na základe toho nešlo do práce 6000 robotníkov.“¹³⁰ Pochod po meste nebol povolený a bolo treba aj vojenského zásahu. V mikulášskom archíve sa objavuje minimum četníckych správ, kde bol nadiktovaný policajný zásah vo veci sociálno-demokratického robotníckeho hnutia čo sa týka medzivojnového obdobia. Väčšinou sa jednalo o pokojné zhromaždenia ako napríklad opisuje správa z dňa 3. januára 1937¹³¹, kedy sa konalo verejné zhromaždenie robotníckej strany sociálno-demokratickej v obci Okoličné, ktorá je dnes mestskou súčasťou mesta Liptovský Mikuláš. Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši schválil túto akciu a jej program predstavoval politické a hospodárske udalosti, ktoré viedol koželužský pracovník Matej Revaj.¹³²

V archíve sa nachádza viacero listín o podobných robotníckych akciách, ktoré sa v Liptovskom Sv. Mikuláši alebo v jeho okolí konali. Z väčšej časti sa jednalo o verejné zhromaždenia, kde rečníci viedli diskusiu na danú tému spojenú s hospodárstvom alebo ich vtedajšou robotníckou čili pracovnou situáciou.

¹²⁹ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 249, č. spisu 16560/32, Zapráva o komunistickom zhromaždení v Liptovskom Mikuláši vydaná zastupiteľstvom Okresného úradu v Liptovskom Mikuláši; hlásenie rečníka Rudolfa Sokola, datované 1. decembra 1932

¹³⁰ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s. 92

¹³¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 73, č. spisu 3044/1936, Žiadosť pre okresný úrad na zahájenie zhromaždenia, datované 29. decembra 1936

¹³² Tamtiež

5. Štrajk kožrobotníkov firmy Jána Pálku

5.1 Mikulášska manifestácia

Aby sme sa lepšie oboznámili s predmájovým a májovým štrajkom firmy Jána Pálku, ktoré sa odohrávali v tridsiatich rokoch 20. storočia, je potrebné predstaviť dôležitý historický míľnik, ktorý odštartoval prvomájové oslavy na Slovensku a hlavne na Liptove a dodával morálnu silu blížiacim sa robotníckym bojom v ďalších prichádzajúcich rokoch.

Už prvá organizácia mikulášskych robotníkov, ktorá vznikla v roku 1883 pod názvom *Garbiarsky podporný spolok* viedla živelné protesty a prejavy nespokojnosti proti bezprostrednému vykorisťovaniu, ako aj celému kapitalistickému systému a doviedla mikulášske robotníctvo k uvedomenému organizovanému prejavu 1. mája roku 1890.¹³³ „Pod vplyvom medzinárodného robotníckeho hnutia a v zmysle uznesení medzinárodného socialistického zjazdu v Paríži, ktorý sa konal 1889, ako aj bratislavskej konferencie predákov uhorského a rakúskeho robotníckeho hnutia v septembri 1889, a najmä pod vplyvom budapeštianskeho robotníckeho hnutia sa stalo prvomájové vystúpenie mikulášskych robotníkov významným príspevkom v rozvoji slovenského robotníckeho hnutia.“¹³⁴

Dalo by sa povedať, že už roky 1889-1890 sa stali začiatkom prvomájových bojov mikulášskeho robotníctva o lepšie pracovné i sociálne podmienky. Avšak až rok 1918 prináša zmenu, o ktorú robotníci od konca 19. storočia tak tvrdo bojujú.

Vznik nového štátu Československa, 28. októbra 1918, nepriniesol všetky očakávania pracujúceho ľudu Slovenska. Slovensko oslobodené spod uhorskej nadvlády, ale obsadené českými vojskami, ktorých chovanie nevzbudzovalo dôveru, a tým menej nadšenie pre Kramářovú vládu, prežívalo obdobie hospodárskeho zmätku.¹³⁵ Tento zmätok predstavoval zatváranie tovární, ktoré ukončovali vojenskú výrobu, nedostatok potravín a hlavne robotníctvo, ktoré sa nemalo kde zamestnať. Myšlienky akého si revolučného hnutia donášali do Liptovského Mikuláša práve robotníci, ktorí sa vracali z východného frontu a rozprávali

¹³³ KUFČÁK, Emil. *Liptovskom Mikuláši, Monografický zborník*. Stredoslovenské vydavateľstvo 1968, ISBN 82-013-1968. s. 214

¹³⁴ KUFČÁK, Emil. *Liptovskom Mikuláši, Monografický zborník*. Stredoslovenské vydavateľstvo 1968. s. 215

¹³⁵ MOTOŠLA V. *Revolučné tradície prvých májov na Slovensku*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry. Bratislava 1957. s. 23

o zmysle Októbrovej revolúcie.¹³⁶ Práve víťazstvo bolševickej strany a vytvorenie prvého socialistického štátu viedlo mikulášskych garbiarov k májovému štrajku. Predzvesťou blížiaceho sa kolektívneho vystúpenia mikulášskych kožorobotníkov na 1. mája 1918 bol štrajk, ku ktorému došlo 22. apríla 1918.¹³⁷

„*Jedno z najvýznamnejších zhromaždení na 1. mája sa na Slovensku uskutočnilo v Liptovskom Mikuláši, kde sa pod červenou zástavou robotníckeho spolku zišlo do 2000 robotníkov, roľníkov a príslušníkov meštianskych vrstiev. Zhromaždenie prijalo rezolúciu, ktorá vyjadrovala záujmy robotníctva aj celej slovenskej demokratickej verejnosti.*“¹³⁸ Takto opisujú noviny Mikulášsku manifestáciu, ktorý sa tu odohral práve prvého mája v roku 1918.¹³⁹ Už v predvečer prvého mája sa ľudia horlivo pripravovali na blížiaci sa významný a dúfajúci i úspešný sviatok. Manifestanti z celého Liptova sa začali schádzať pred Čiernym orlom, kde bol slávnostne zahájený pochod. Revolučné heslá a slovenské piesne sa ozývali celým námestím a v duchu takzvanej revolúcie viali červené vlajky. Zhromaždenie vedené sociálnymi demokratmi bolo obohatené návštevou Vavra Šrobára, ktorý viedol príhovor k remeselníkom a občanom. On sám predstavil i dokument za požiadavky robotníkov a obyčajných ľudí za lepšie životné i pracovné podmienky. Dokument Mikulášskej manifestácie predstavoval len 6 bodov, kde k prvým požiadavkám patrilo uzavretie mieru, ukončenie vojny a hlavne žiadajú „*bezpodmienečné uznanie práva na samourčenie všetkých národov nielen za hranicami našej monarchie, ale i národov Rakúsko-Uhorska, teda i uhorskej vetvy československého kmeňa*“¹⁴⁰. Robotníci prijatím dokumentu získali aj uzákonenie osemhodinovej pracovnej morálky.

Po veľkom prelome, ktorý priniesla Mikulášska rezolúcia sa význam sviatočných prvých májov na Liptove utvrdil. I v povojnovom období sa mikulášsky garbiari snažili prezentovať vyspelo a prikláňali sa k týmto tradíciami.

Vývoj hospodárstva v medzivojnovom období patrí v medzinárodných reláciách k najzložitejším v moderných dejinách.¹⁴¹ Hoci Československo malo oproti okolitým susedom

¹³⁶ KOLOMAN S. *Dejiny Horného Liptova*, Liptovský Hrádok Mestský náhrobný výbor. Národopisné múzeu. 1969. s 239

¹³⁷ *Liptov: Mikulášske prvé máje*. Liptovský Mikuláš. 26. 4. 1978. roč. 11/29. č. 18-19. s. 2-3

¹³⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši, kartón č. 25, Nevytriedené pramene, Výstrižky z novín - Dejiny Kožušníctva, nedatované

¹³⁹ Bližšie informácie viz HRONSKÝ, Marián. *Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918 Slovenská sociálna demokracia v procese národnooslobodzovacieho zápasu*. Veda 2008. ISBN 978-80-224-1005-2

¹⁴⁰ KUFČÁK, Emil. *Liptovskom Mikuláši, Monografický zborník*. Stredoslovenské vydavateľstvo 1968. s. 221

¹⁴¹ ČAPLOVIČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Bratislava: ACADEMIC ELECTRONIC PRESS, 2000. 309 s. ISBN 80-88880-39-4. s 232

vyspelejšie poľnohospodárstvo a viac priemyslu, ale s porovnaním Nemecka zaostávalo. Čo sa týkalo samostatného Slovenska s pomerom Česka, bolo Česko vyspelejšie. „V Českých krajoch bolo oproti Slovensku oveľa viac priemyslu a zamestnaných ľudí v ňom, intenzívnejšie a výnosnejšie poľnohospodárstvo, lepšia dopravná infraštruktúra, viac bánk, úspor, kapitálu, kvalifikovaných ľudí, stabilnejšie odbytistia i východnejšia poloha voči západoeurópskym a zámorským trhom.“¹⁴²

V roku 1933 vyvrcholila v Československu hospodárska kríza. Pokles miezd robotníkov viedlo k znižovaniu cien u priemyselných výrobkov. „Znižovanie miezd pokračovalo už od roku 1929, kedy ich podnikatelia stlačili v priemere o 10 %“.¹⁴³ I z hľadiska porovnania medzi Českom a Slovenskom, bola denná mzda o 18% nižšia ako v Čechách.¹⁴⁴

Krízové obdobie na Slovensku prinieslo zo sebou i vlnu nezamestnanosti. Bez chleba bolo do 300 000 ľudí.¹⁴⁵ Vplyv na klesajúcu zamestnanosť malo i odbúravanie podnikov a zatváranie tovární. „Niektoré rušné priemyselné oblasti najmä v hornatých krajoch sa zmenili doslova na „hladové doly“.“¹⁴⁶

V tridsiatich rokoch 20. storočia sa slovami Dušana Čaploviča a spolku, stáva človek „najplodnejšou hospodárskou investíciou a ziskom medzivojnového obdobia“ a predstavuje „hlavného hýbateľa ekonomiky“.¹⁴⁷ Týmto by som otvorila tému bojov ľudí, ktorý štrajkovali za zlepšenie robotníckeho hospodárskeho i sociálneho života

Stručne predstavím kožiarsku firmu, kedy bola v rukách Jána Pálku staršieho. Hoci, firmu počas robotníckeho hnutia vlastnil už jeho syn, je dôležité načrtnúť vývoj firmy za život jeho otca, kedy sa závody stávajú jedny z najvýznamnejších na Liptove. Rovnako jeho vedenie upresní vtedajšiu podobu firmy, ktorú syn Ján Ľudovít Pálka mladší viedol podobne ako jeho otec.

¹⁴² BARTLOVÁ, A. a spol. *Dejiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985. s. 221

¹⁴³ KOLOMAN S. *Dejiny Horného Liptova*. Liptovský Hrádok Mestský náhrobný výbor. Národopisné múzeu, 1969 s. 260

¹⁴⁴ BARTLOVÁ, A. a spol. *Dejiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985. s. 224

¹⁴⁵ ČAPLOVIČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Bratislava: ACADEMIC ELECTRONIC PRESS, 2000. s. 223

¹⁴⁶ Tamtiež. s. 233

¹⁴⁷ Tamtiež. s. 233

5.2 Vývoj firmy

Ján Pálka bol významnou osobnosťou v kožiarskom priemysle na Liptove. Začiatky kožiarskych závodov Pálkovcov siahajú aj do línie otca Jána Pálku, kedy firma, ktorá takmer v roku 1883 zanikla požiarom, bola nanovo obnovená. Produkcia vtedajšej továrne patrila v 90. rokoch medzi najväčšie v meste. S novými parnými strojmi, ktoré v tom čase vlastnila iba firma *Kováč* a *Stodola*, Pálková továreň stála na čele technického pokroku v meste i v inej oblasti a bola medzi prvými, ktoré do svojej prevádzky zaviedli elektrické osvetlenie.¹⁴⁸

V roku 1901 sa Ján Pálka, stáva spoločníkom otcovej firmy. Hoci bol Ján nadaný a mohol pokračovať vo vlastných šľapajach, rozhodol sa prevziať a pokračovať v rodinnom podniku. Ako už bolo spomínané v predchádzajúcich kapitolách, bolo nepísaným pravidlom posielat' tovarišov na vandrovku. Takúto cestu podstúpil i Ján, kedy prešiel veľkú časť západnej Európy. Po návrate domov bol nútení nastúpiť do vojenských služieb. Po splnení vojenskej služby začína Ján pracovať v otcovej fabrike. Spoločníkom firmy bol do roku 1904, kedy jeho otec umiera. „Ján po otcovej smrti zdedil fabriku a so súhlasom súrodencov ju ďalej viedol pod pôvodným menom.“¹⁴⁹ Podnik v rukách Jána Pálku dosahuje novú prosperitu. Kým v deväťdesiatich rokoch 19. storočia zamestnávala Pálková továreň 72 robotníkov a 12 učňov, pod vedením Jána Pálka dávala v čase najväčšej konjunktúry prácu až 130 robotníkom.¹⁵⁰ To platilo i pre jeho výrobu, ktorá sa rozšírila do celej Európy.

Prvá svetová vojna, ktorá vznikla v lete 1914 v dôsledku nerovnomerného vývoja kapitalizmu a zápasu o znovurozdelenie sveta, sa stala obdobím konjunktúry a prosperity mikulášskeho kožiarstva.¹⁵¹ Do roku 1916 to platilo i pre garbiarne Jána Pálku až do neočakávaného bankrotu. Na základe nechceného ukončenia prevádzky, vzniká plán zo strany Pálku na vytvorenie novej kožiarskej firmy spolu s bratmi Lackovcami, Adolfom Rauchwergerom a Markom Weinfeldom.¹⁵² Nová verejná obchodná spoločnosť *Továreň na podošvový remeň Lacko-Pálka a spol.* začala s prestavbou starých fabrických objektov na

¹⁴⁸ *Ján Pálka 1869-1935, továrnik socializátor.* Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2011. 36 s. ISBN 9788097018450. s. 8

¹⁴⁹ ĎURIŠKA Z. *Pálkovci : príbeh rodu garbiarskych podnikateľov z Liptova.* Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť. Martin 1957. s. 467

¹⁵⁰ *Ján Pálka 1869-1935, továrnik socializátor.* Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2011. 36 s. ISBN 9788097018450. s. 10

¹⁵¹ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši.* Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1972. s.43

¹⁵² *Ján Pálka 1869-1935, továrnik socializátor.* Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2011. 36 s. ISBN 9788097018450. s. 10

vytvorenie nových priestorov pre výrobu podošvového remeňa a obuvi. Investície do stavieb predstavovali aj nové strojné vybavenie.

Hoci sa Ján Pálka dostal naspať na nohy, úder v podobe veľkej hospodárskej krízy nedokázal ustáť. Topiac sa v dlhoch a exekúciách v roku 1927 vyzval svojich robotníkov, aby im oznámil blížiaci sa úpadok fabriky v najbližších rokoch. Tak sa aj stalo. Po krachu firmy Ján Pálka odchádza do Bratislavy, kedy tu 16. júla 1935 umiera.

V neskorších rokoch a v čase postupného oživovania hospodárskeho života sa továreň opäť prebúda k životu. Pod novým názvom „*Ing. Ján Pálka Továreň na remene*“ sa v starých priestoroch otcovho podniku pokračuje v rodinnej tradícii jeho synom Jánom Pálkom mladším. Vytvára zákazky pre vojsko a dnešných významných automobilových závodov ako je Škoda a Tatra.

Rozvoj firmy mladého podnikateľa šiel pomerne rýchlo. Jeho rozvoj si všimla i vtedajšia kožiarska firma bratov Žuffovcov, ktorá Pálkovi ponúkla spojenie Pálkovej a Žuffovej fabriky. Ján Pálka sa 1. januára 1937 stáva riaditeľom novoutvorenej spoločnosti *Družstva pre koželužný a remenársky priemysel Pálka – Žuffa*. Potvrďuje tak finančná správa zo dňa 29. decembra 1936.¹⁵³ Príchodom nového spoločníka sa firme naskytli i nové objekty. Výroba sa premiestnila z Liptovského Mikuláša do Palúdzkej¹⁵⁴, kde od začiatku fungovala Žuffová firma. „Objekty niekdajších fabrických priestorov firmy Jána Pálka odkúpila firma Baťa“.¹⁵⁵ Však tá tu dlho neostala a po jej odchode sa továreň sa do roku 2008 stala sídlom Okresného priemyselného podniku v Liptovskom Mikuláši.

Už „v marci 1937 žiadajú kožorobotníci úpravu miezd a kolektívnu zmluvu.“¹⁵⁶ To im avšak bolo zamietnuté a práve to sa stalo zápalnou, ktorá zapálila boj demonštrantom vo firme Jána Pálku.

5.3 Prvá májová stávka

Stávka, ktorá nastala 24. apríla 1937 bola odozva na protesty továrnikov, ktorý neboli spokojný so svojimi výplatami. Hoci sa nariekaním a prosbami snažili zastaviť znižovanie

¹⁵³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Daňový úrad v Liptovskom Mikuláši 1881 - 1949, Spisy trestnej veci, i. č. 3030/1936, kartón č. 8, Berná správa, datované 29.12. 1936

¹⁵⁴ Palúdzka – Je to súčasná mestská časť mesta Liptovský Mikuláš, ktorá vtedy bola samostatná obec.

¹⁵⁵ *Ján Pálka 1869-1935, továrnik socializátor*. Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2011. s. 28

¹⁵⁶ KUFČÁK Emil. *Liptovskom Mikuláši, Monografický zborník*. Stredoslovenské vydavateľstvo 1968. ISBN 82-013-1968. s. 234

miezd, zamestnávateľ naďalej pokračoval s znižovaním platov. Márne pokusy nedocenených robotníkov ich priviedli k vyhláseniu stávk. Demonštrácia sa odohrávala v továrne Jána Pálku a organizoval ju viedol vtedajší stávkový výbor. Aby pracovníci dosiahli povšimnutia, rozhodli sa na protest prerušiť výrobu a neopustiť závod. To malo mať význam v tom, že v prípade opustenia závodu by do práce nastúpili iní robotníci, a tým by bola stávka prehratá.¹⁵⁷ Prirodzená reakcia mladého zamestnávateľa Jána Pálku bola privolanie četníkov, vtedajšej miestnej polície. Začali obsadzovať závod a prenasledovať továrnikov, aby stávku zastavili. Po úbohých pokusoch polície prerušiť demonštráciu bol povolaný „stávkový výbor na pojednávanie o dohodnutie sa na vtedajšom okresnom úrade“¹⁵⁸ s prítomnosťou okresného náčelníka Hanulíka. Na chôdzu sa dostavilo i niekoľko štrajkujúcich továrnikov, ktorí museli byť odprevádzaní četníkmi. K boju sa pridali i iné delegácie robotníkov pod vedením Rudolfa Sokola, ktorý demonštráciu posilnil týmito slovami: „*Súdružky a súdruhovia, buďte jednotní, i keď na vás pošlú ešte päťkrát toľko četníkov, ako ich je teraz. My aj tak zvíťazíme! Naša armáda je väčšia, silnejšia, veď je to armáda robotníkov a roľníkov. Keď sa táto armáda sjednotí, tak nášho nepriateľa istotne porazíme!*“¹⁵⁹ Pripojenie vtedajšieho komunistického zhromaždenia továrnikov si vyžiadalo policajný zákrok. Týmto zákrokom bola demonštrácia ukončená a Rudolf Sokol bol uväznený.

Po ukončení stávky započalo prenasledovanie a perzekúcia voči tým, ktorí stávku viedli a zúčastnili sa jej. Nemilé následky na prehranú demonštráciu mnohokrát donútili zradu vo vlastných robotníckych radách, len aby si dotýčny udržali prácu. Na stávku doplatilo mnoho robotníkov, ktorí prišli v ten deň o živobytie.

Z verejného vyjadrovania Ondreja Zoštiaka¹⁶⁰ sa dozvedáme, že vtedajšia situácia v ktorej sa robotníci ocitli podporovala v roku 1953 protiamerické a kapitalistické názory. Začali klásť za vinu brzdenie robotníckeho vývoja v päťdesiatich rokoch americkým imperialistom. V novinách bolo znenie takéto: „*Aj teraz americkí imperialisti špekulujú ako brzdiť náš vývoj, naše budovanie, ako voviesť ľudstvo do nového krviprelievania. To sa im však*

¹⁵⁷ *Nová dedina: časopis venovaný záujmom malých a stredných roľníkov pri budovaní socializmu na dedine. Z revolučných bojov mikulášskych robotníkov. Liptovský Mikuláš: Rada ONV v Liptovskom Mikuláši, 1953.*

¹⁵⁸ *Nová dedina: časopis venovaný záujmom malých a stredných roľníkov pri budovaní socializmu na dedine. Z revolučných bojov mikulášskych robotníkov. Liptovský Mikuláš: Rada ONV v Liptovskom Mikuláši, 1953.*

¹⁵⁹ *Nová dedina: časopis venovaný záujmom malých a stredných roľníkov pri budovaní socializmu na dedine. Z revolučných bojov mikulášskych robotníkov. Liptovský Mikuláš: Rada ONV v Liptovskom Mikuláši, 1953.*

¹⁶⁰ *Nová dedina: časopis venovaný záujmom malých a stredných roľníkov pri budovaní socializmu na dedine. Z revolučných bojov mikulášskych robotníkov. Liptovský Mikuláš: Rada ONV v Liptovskom Mikuláši, 1953.*

*nepodari, lebo mierové sily so dňa na deň rastú a mohutnejú do nevídaných rozmerov. Príde čas, že sa oslobodia aj ostatné národy od kapitalistických vydríduchov, ktorým vykrútia krky!*¹⁶¹

Už v predchádzajúcich rokoch bola zaznamenaná nekontrolovateľná zvyšujúca sa nezamestnanosť na Liptove. V roku 1935 je zaznamenaných až 2541 nezamestnaných.¹⁶² Predchádzajúci rok dokladá i kronika obce Palúdzka, dnešná mestská časť Liptovského Mikuláša, ktorá opisuje situáciu takto: „*V obci pracuje len jedna továreň, a síce bratov Žuffovcov, ale aj tá zamestnáva len tretinu počtu robotníkov, ktorých zamestnávala za času konjunktúry*“¹⁶³. Spomína aj 20. výročie manifestácie liptovského robotníctva.

K tejto stávke sa v štátnom archíve v Liptovskom Mikuláši neobjavujú žiadne konkrétne pramene plánovania stávky alebo četnícke správy. Vo fonde okresného úradu sa vyskytuje jediná zmienka, ktorá by mohla potvrdzovať túto udalosť. V evidencií podmiennečne odsúdených z roku 1935 – 1944 bolo zaevidované uväznenie spomínaného Rudolfa Sokola na celých 7 dní.¹⁶⁴ Z môjho názoru vyplýva, že predčasná stávka mala predstavovať akýsi podmiennečný a predčasný výbuch emócií. V tejto dobe sa na Liptove odohrávalo i mnoho zhromaždení, ktoré viedla sociálne demokratická robotnícka strana¹⁶⁵, ktorá tiež mohla evokovať tento predčasný boj.

5.4 Druhá májová stávka

Reakcia na nevydarenú prvú stávku sa domáhala nového štrajku. Blížiacim sa májom význam demonštrácií je omnoho väčší a boj za hospodárske a sociálne požiadavky silnie. Prvomájové zhromaždenia sa zapájajú i do boja proti nastupujúcemu fašizmu a reprezentujú ochranu republiky.¹⁶⁶

¹⁶¹ *Nová dedina: časopis venovaný záujmom malých a stredných roľníkov pri budovaní socializmu na dedine. Z revolučných bojov mikulášskych robotníkov. Liptovský Mikuláš: Rada ONV v Liptovskom Mikuláši, 1953.*

¹⁶² KOLOMAN S. *Dejiny Horného Liptova*. Liptovský Hrádok Mestský náhrobný výbor. Národopisné múzeu, 1969 s. 260

¹⁶³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Miestny národný výbor v Palúdzke, Obecná kronika v Palúdzke 1944 – 1945. deň zápisu nedatovaný – rok 1934, s. 118

¹⁶⁴ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 110. Evidencia podmiennečne odsúdených rok 1935 – 1944, datované 1937

¹⁶⁵ Túto skutočnosť dokladá viacero žiadostí na uskutočnenie verejných sociálno-demokratických robotníckych zhromaždení podaných na okresný úrad v Liptovskom Mikuláši. ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1923 – 1945, č. spisu 1106/1937, Výmer okresného úradu, datované 27.4. 1937

¹⁶⁶ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Kožiarske závody. n.p.. Liptovský Mikuláš. 1972 s. 94

Dňa „28. apríla 1937 o 13.hod začali štrajkovať robotníci firmy Družstvo pre koželužský a remenársky priemysel (*Pálka – Žuffa*).¹⁶⁷ Zápisnica spísaná na okresnom úradne v Liptovskom Mikuláši datovaná zo dňa 30. apríla 1937, opisuje jednanie ohľadom pracovnej zmluvy medzi firmou *Družstvo pre koželužský a remenársky priemysel s.r.o v Liptovskom Mikuláši* a stávkujúcim robotníctvom v tomto závode.¹⁶⁸ Prítomný pri zostavovaní zápisnice boli Michal Chvostek, ako koncipient policajnej správy spolu s zamestnávateľmi Dr. Milana Žuffu a Ing. Jána Pálku.¹⁶⁹ Pri spise v čele robotníctva bol predstavený organizačný výbor a tajomníci v zostave Bohumila Ondrejčíka, Viliama Študlíka, Ján Kusenda a Marek Krejčí.¹⁷⁰ K nim bolo vybraných ešte niekoľko dôverníkov z radu zamestnancov firmy *Pálka – Žuffa*. Budú presnejšie uvedení nižšie, pri detailnejšiemu náhľadu do mzdovej zmluvy.

5.4.1 Mzdová zmluva

K lepšiemu pochopeniu žiadosti robotníkov, ktorý strávili celých šesť dní pred zatvorenými dverami firmy *Pálka – Žuffa* nám poskytne odpis originálnej prvej mzdovej zmluvy¹⁷¹, ktorá neskôr prešla menšími zmenami bola uzavretá medzi firmou *Družstvo pre koželužský a remenársky priemysel s.r.o v Liptovskom Mikuláši (Pálka -Žuffa)* a jej zamestnancami, zastúpenými volenými dôverníkmi.¹⁷² Pravdepodobne takýto spis mzdy nebol predložený na prvom pokuse stávk robotníkov. Je možné, že sa pokúšali zvýšiť svoje šance na prijatie ich požiadaviek, ak predložia už zhotovený doklad alebo zmluvu.

Keďže robotníkov bolo mnoho, museli si vybrať svojich zástupcov, ktorý ich v mene garbiarov mali zastupovať. Z vlastných rád si vybrali dôverníkov, ktorý reprezentovali mužskú i ženskú skupinu. Okrem kladenia dorazu na diverzitu v ich zastupiteľstve, si garbiari vybrali zástupcov i na základe remeselného vyučenia. Vybrali si dvoch vyučených a dvoch

¹⁶⁷ KUFČÁK, Emil. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Kožiarske závody. n.p.. Liptovský Mikuláš. 1972 s. 94

¹⁶⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Zápisnica, Spis mzdovej zmluvy vytvorený zamestnancami, datované 30. apríla 1937, s. 1

¹⁶⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Zápisnica, Spis mzdovej zmluvy vytvorený zamestnancami, datované 30. apríla 1937, s. 1

¹⁷⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Zápisnica, datované 30. apríla 1937, s. 1

¹⁷¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, datované 30. apríla 1937 s.1

¹⁷² ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, datované 30. apríla 1937 s.1

nevyučeních remenárov. Predstavený dvaja vyučený remenáři boli Anton Lojkovič a Václav Mikulík a dvaja nevyučení remenáři Matej Perončík a Adam Nahálka. Z radu žien boli menované Zuzana Klobušiaková a Anna Dzúrová. Takýto postup výberu bol uvedený i v bode mzdovej zmluvy spolu s tvrdením, že zmluva je „*platná pre všetkých zamestnancov firmy, okrem dielovedúcich a zvláštnych špecialistov*“.¹⁷³ K ďalším požiadavkám na výber dôverníkov, uvedená aj v zmluve, patrila povinnosť stálejšej práci v továrni. Pracovník musel pôsobiť aspoň jeden rok vo firme, aby mohol splňať túto požiadavku. Ďalšou povinnosťou dôverníkov bolo „*zastupovať záujmy zamestnancov voči firme tým, že žiadosti a sťažnosti zamestnancov oznámia správe podniku a usilujú sa slušnou dohodou so správou podniku oprávnené sťažnosti upraviť a vyrovnať*“.¹⁷⁴ I toto bolo nutné splňať a zahrňoval to aj bod k výbere zástupcov zo strany robotníctva.

Tretí bod zmluvy konečne predstavoval podrobný opis hodinových miezd v určitých kategóriách, ktoré zneli takto:¹⁷⁵

- a) *Remenáři I. trieda hodinová mzda 3.50 Kč*
- b) *Remenáři II. trieda hodinová mzda 3.20 Kč*
- c) *Remenáři III. trieda hodinová mzda 2.80 Kč*
- d) *Fabrický zamestnanci mužský I. trieda hodinová mzda 2.50 Kč*
- e) *Fabrický zamestnanci mužský II. trieda hodinová mzda 2.00 Kč*
- f) *Ženské pracovníce zapracované hodinová mzda 2.00 Kč*
- g) *Ženské pracovníce začiatovníčky hodinová mzda 1.50 Kč*

Pre správne ohodnotenie pracovníkov bolo nutné určiť presnejší typ mzdy. Robotníci sa z pravidla dožadujú úkolovej mzdy, ktorá predstavuje základnú mzdovú formu za dosiahnuté výsledky. Jednoduchšie povedané, je zameraná na množstve produktu, ktorý robotníci vyhotovili. Výpočet mzdy určovala zmluva takto: „*Na vyhotovenie potrebný čas sa násobí hod. sadzbovou patričnej kategórie zamestnanca, delí počtom vyhotovených kusov a ku takto vypočítanej sadzbe za kus sa ešte priráta 10%*“.¹⁷⁶ V ďalších vetách spisu kladú doraz na

¹⁷³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937, s. 2

¹⁷⁴ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937, s. 2

¹⁷⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937, s. 2

¹⁷⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937

postup nesprávne vyhotoveného produktu. Pri nedodržaní správneho vzoru, určeného zamestnancom, mohli garbiari produkt opraviť. Ak sa tak nestalo, alebo prácu nebolo možno opraviť, z celej sumy sa zrazilo 10%. Pre robotníkov bol tento bod celkom dôležitý. Ak by došlo ku stretu so zamestnancom ohľadom nesprávne vyrobeného výrobku, bez nápravy im za odvedenú prácu nemusel nič zaplatiť. Tým by garbiarom prepadla práca i čas.

Štvrtý bod zmluvy predstavoval dôležitú, hoci už uzákonenú časť¹⁷⁷ dohody ohľadom pracovnej doby. Text odkazuje na osem hodinovú pracovnú dobu, ktorá ešte v roku 1919 prešla menšími zmenami. Pracovníci boli povinný splniť 48 odpracovaných hodín v týždni, kedy ešte v sobotu bolo umožnené pracovať do dvanástej hodiny. Avšak dohodli sa zamestnancami a uznali právo závodu „presunúť pre jednotlivých zamestnancov alebo pre oddelenie normálne pracovné hodiny tak, ako to vyžadujú výrobné podmienky.“¹⁷⁸ V posledných vetách tohto odstavca robotníci načrtli prácu, ktorá presahuje ich pracovnú mieru. Ich podmienka pre prácu, ktorá presahovala osem hodinový limit bola možná jedine pri vybavení úradného povolenia. Z tejto požiadavky vychádza domnienka, že pravdepodobne mnohokrát zostávali pracovníci v továrňach i po osemhodinovej šichte. Mzda za nadčas mala predstavovať vyššiu mzdu zákonom ustanovenú.¹⁷⁹

Záverečná časť mzdovej zmluvy opisovala prácu konanú cez sviatky. Za dni kľudu sa považovali aj nedele a ďalej uvedené sviatky: „1. január, 6. január, Veľký Piatok, Veľkonočný Pondelok, 1. máj, Svätodušný pondelok, 28. október a oba sviatky vianočné.“¹⁸⁰ Predstavené dni 24. decembra a 31. decembra mala byť pracovná doba len doobeda a hoci započítali prvý máj do nepracovných dní, vyžiadali si v tento deň plnú hodinovú mzdu. Dôležitá bola aj dovolenka, ktorá musela byť platená. Avšak ak nastala situácia, že zamestnanec bol po 6 mesiacoch vyhodený i tak mal nárok „za každý mesiac na 1/12 čiastku náhrady na dovolenú, aká by mu dľa zákona prislúchala.“¹⁸¹ Existovala aj možnosť práce v pohodlí domova. Jedine za podmienok, že ak by sa nenaskytlo dost' práce v továrni, robotník bol povinný ostať vo firme.

¹⁷⁷ Zákon číslo 91/1918 Sb, Zákon zo dňa 19.12. 1918 o 8hodinovej dobe pracovnej.

¹⁷⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937

¹⁷⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937

¹⁸⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937

¹⁸¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, , datované 30. apríla 1937

5.4.2 Opravy mzdy

Predchádzajúcim opisom sme si načrtli ako vyzerala prvá mzdová zmluva, ktorú vytvorili robotníci firmy *Pálka- Žuffa* a predložili zamestnávateľom. Na prvý pokus k jej podpisu nedošlo. Zamestnávatelia neboli spokojný s výškami platov, ktoré si pracovníci určili. Po menších úpravách zo strany zamestnávateľa bola upravená zmluva znova podaná robotníctvu. Jej úprava prebehla len v niektorých bodoch.

Z hľadiska mzdovej sadzby kompletne vyradili kategorizáciu tried. Určili navýšenie platu len na základe kvality práce. Využili pre to pomenovanie „najlepší robotníci“, ktorý mali obdržať 4,10 Kč.¹⁸² Čo sa týkalo žien, ich rozdelenie do dvoch skupín ostalo. Zamestnávatelia im prekvapivo mzdy ešte o 0.10 Kč navýšili. Dôvod mohla byť precíznosť výroby, ktorú ženy mali. Hoci sa možno chceli len priblížiť k priemernej mzde, ktorú dostávali muži, aby sa vyhli ďalším budúcim problémom. Fabrický zamestnanci, podobne ako remenári, sa označovali ako jedna trieda a ich mzda mala vychádzať z 2,60 Kč za hodinu.¹⁸³

Na záver sa rozhodli zamestnanci neplatiť riadnu hodinovú mzdu v sviatok 1. mája, ako si robotníci v zmluve určili. Dôvodom tohto rozhodnutia bola stávka, ktorú garbiari i na základe prebiehajúceho jednanja zahájili.

Tento návrh opráv bol prednesený 30. apríla 1937 robotníctvu i odborovým tajomníkom.¹⁸⁴ Hoci kožiari s konečnou zmluvou súhlasili, k jej kompletnému prijatiu došlo až 3. mája 1937. Donútili ich k tomu úrady, ktoré chceli tieto pretrvávajúce šarvátky čo najskôr ukončiť. Zmluva bola platná od 1. mája 1937 do 1. septembra 1937 a visela na miestach prístupných každému robotníkovi.¹⁸⁵

Z môjho pohľadu bola úprava mzdy celkom vhodná. Bolo vidno, že hoci robotníci trpeli znižovaním miezd, zamestnávatelia im na základe predloženej zmluvy chceli vyhovieť. Predsa len sa situácia odohrávala v inom období ako je dnes. Mesto malo len okolo 6000 obyvateľov

¹⁸² ŠA Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Zápisnica, datované 30. apríla 1937, s. 2

¹⁸³ ŠA Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Zápisnica, datované 30. apríla 1937, s. 2

¹⁸⁴ ŠA Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Zápisnica, datované 30. apríla 1937, s. 1

¹⁸⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Odpis mzdovej zmluvy, datované 30. apríla 1937 s.1

a rodiny, kde sa držala tradícia jedného remesla sa mnoho krát medzi sebou a s továrnikmi poznali. Čiže i príbuzné vzťahy mohli v tomto zohrať určitú rolu. Vplyv mohla mať aj veľká nezamestnanosť, ktorá sa podľa spisu okresného úradu zvyšovala každý mesiac. V máji roku 1937 bolo zaznamenaných 3237 nezamestnaných v Liptovskom Mikuláši.¹⁸⁶ Čo sa týka výroby, správne pracovné ocenenie mohlo dopomôcť k posilneniu morálky a k zlepšeniu priemyselnej výroby.

5.4.3 Priebek stávk

Okresné četnícke veliteľstvo vypracovalo podrobnú správu priebehu stávk kožiarov, ktorú zaslali zemskému veliteľovi plukovníku Müllerovi v Bratislave.¹⁸⁷ Vďaka nej si budeme môcť priblížiť čo sa presne v štrajkujúce dni dialo.

Všetky podrobné správy o priebehu stávk vypracoval a podpísal okresný četnícky veliteľ, komisár Kuda¹⁸⁸ Náčelník okresného policajného oddelenia, Hanulík, sa v vtedajšie dobe nachádzal v Bratislave, kde mu boli všetky správy ohľadom konania v Liptovskom Mikuláši zasielané. Podľa podanej správy datované zo dňa 30. apríla 1937, bola požiadavka o zvýšenie miezd predložená zamestnávateľom, Ing. Pálka a Dr. Žuffa, ešte v dopoludňajších hodinách pred vyhlásením stávk. Zmluva vytvorená robotníkmi bola podaná presne o 11. hodine ich dôverníkmi, pri čom pred továrňou stálo už 160 osôb.¹⁸⁹ Správa opisuje, že príchodom 12. hodiny obe strany jednanie prerušili a dohodli na obedovej prestávke. *„Když se ale tito společníci Pálka a Žufa odpoledne vrátili do kanceláře, bylo jim zástupci dělníků sděleno, že další jednání se přerušuje“.*¹⁹⁰ Prečo sa avšak takto udialo správa presnejšie neopisuje. Pravdepodobne zamestnávatelia nechceli pristúpiť na určité dôležité body zmluvy. Dôsledkom ukončenia pojednávania kožiari zahájili o jednej hodine poobede stávk.¹⁹¹

¹⁸⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1932 – 1945, kartón č. 71, č. spisu 65/1937, Výkaz nezamestnaných na mesiac máj 1937, datovaný 7. júna 1937

¹⁸⁷ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, s. 4

¹⁸⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, s. 3

¹⁸⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad Liptovský Mikuláš 1923 – 1945, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Stávka Jána Pálku 1937 Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, s. 1

¹⁹⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 1

¹⁹¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 1

Snahy opätovného otvorenia jednanía zo strany zamestnancov boli márne. Garbiari vyhlásili, že budú pokračovať v jednaní pod určitou podmienkou. Chceli si stanoviť jednotného zástupcu robotníkov, ktorý ich mal pri ďalšom jednaní reprezentovať. Vytvorili si tajomníka slovenskej národnej strany, Viliama Študlíka. Avšak zo strany štátu bol vtedy už Študlík tresne stíhaný za rušenie mieru a dokonca bol odsúdený za urážku prezidenta republiky.¹⁹² Na túto požiadavku Ján Pálka a Milan Žuffa nepristúpili s odôvodnením, lebo nechceli aby politické organizácie zasahovali do sporu a rovnako sa im nepáčilo rokovať s väzenským trestancom. „*Stávkující dělníci na protest tohoto rozhodnutí zaměstnavatelů o 17.30 hod., kdy v továrně končí práce, v počtu 86 mužů a 3 žen, odepřeli požadavek opustit a prohlásili, že z továrny neodejdou, pokud jejich požadavek, aby za ne jednal jejich zástupce Študlík, nebude splněn.*“¹⁹³ Ešte v ten večer navštívili továrnikov zamestnávateľa Pálka a Žuffa spolu s vtedajším strážmajstrom Zlatníkom¹⁹⁴ aby k nim prehovorili. Továrnik Milan Žuffa im oznámil, že hoci nenamieta s tým, že pracovníci ostávajú cez noc v továrne, ale za každú, ktorá sa naskytne sú povinný zaplatiť.

Četnícka správa¹⁹⁵ uvádza, že vyslala piatich mužov hliadkovať pri továrni. Chceli zabrániť aby sa do továrne dostali ďalší demonštranti a aby im odopreli možnosť prínosu alkoholický nápojov. Správa prehlásila, že počas noci nedošlo k porušeniu poriadku a robotníci sa v továrne chovali kludne.¹⁹⁶ Ráno o siedmej hodine sa k továrne dostavili garbiari, ktorý neostali cez noc, aby sa znova pridali k ostatným továrnikom a pokračovali v stávke. Na vyhlásenie Milana Žuffu pracovníci neboli vpustený do továrne. Osadenstvo zostalo nepobúrené a ďalej sa zrušovali pred dverami firmy.

Pred fabrikou sa utvoril koridor zamestnancov firmy, čo predstavovalo opätovný príchod Milana Žuffu a Jána Pálku. Verejne im prehlásili, že podmienky, ktoré si vyhlásili boli schválene avšak s menšími opravami. Stačilo jednoducho pristúpiť k podpisu a znova započat' prácu. Odpoveď robotníkov bola rovnaká, ako pred tým. Odmietli vyjednávať bez Viliama Študlíka. Odozva na ich nesúhlas prijatia upravených vyžiadanych podmienok bez Študlíka

¹⁹² ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 2

¹⁹³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 2

¹⁹⁴ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 2

¹⁹⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 2

¹⁹⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, Stávka Jána Pálku 1937. s. 2

bolo ultimátum zo strany Milana Žuffu. Žiadal o obnovenie práce v nasledujúci deň a ak sa tak nestane, všetci zamestnanci budú bezpodmienečne prepustený a vyhlásení z nemocenskej poisťovni.¹⁹⁷ I napriek vyhrážaniu, robotníci nepristúpili k žiadnemu násiliu. Z môjho názoru sa pravdepodobne domnievali, že nemôžu byť všetci prepustený a preto naďalej stávkovali. Predsa len pred fabrikou bolo cez 150 osôb, nebolo by možné všetkých nahradiť bez ďalšieho dlhšieho pozastavenia práce.

Na základe ďalšieho dôverného hlásenia, bolo oznámené, že stávka bola vyvolaná na podnet strany komunistickej.¹⁹⁸ K týmto informáciám sa dopracovali podrobnejším sledovaním Študlíka. Presviedčal pracovníkov okolitých kožiarskych tovární, aby v prípade odmietnutia zastupovať robotnícku stranu, zastavili prácu a pripojili sa aktuálne stávkujúcim garbiarom. Či tomu tak bolo podkladajú len ústne prehlásenia četníckych zamestnancov a rozruch v okolitých firmách. Dôsledkom tohto zistenia boli vyžiadané pohotovostné policajné oddiely z četníckej stanice v Banskej Bystrici.¹⁹⁹ Na pomoc dorazilo 14 mužov s vrchným strážnikom Jozefom Žákom²⁰⁰, ktorý sa pridali k hliadkam po dobu trvania stávky.

Nasledujúci deň, 30. apríla 1937, bol vypracovaný dodatok k hláseniu z minulého dňa.²⁰¹ Oznamuje, že vyjednávanie medzi robotníkmi a zamestnávateľmi firmy Pálka – Žuffa bolo znova obnovené. Jednania sa zúčastnili i tajomníci odborových organizácií. Avšak nastal konflikt, zo strany zamestnávateľa, ktorý nechceli uznať tajomníkov odborových organizácií, ako oprávnenú stranu k podpísaniu vyhotovenej dohody a požadovali, aby zmluvu podpísala len strana dôverníkov robotníctva.²⁰² Z hľadiska zamestnávateľov im prišiel podpis zmluvy i so stranou tajomníkov odborových organizácií riskantné, pretože by „*takové písemné dojednání bylo kolektivní smlouvou, kterou nelze vypovědět.*“²⁰³ Strana robotníctva znovu podpis odmietla

¹⁹⁷ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, , i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, s. 3

¹⁹⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, , i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, s. 3

¹⁹⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, , i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Četnícka správa, datované 29. apríla 1937, s. 3

²⁰⁰ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, , i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Četnícka správa zo dňa 29. apríla 1937, s. 4

²⁰¹ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správ, datované 30. apríla 1937, s. 1

²⁰² ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správ, datované 30. apríla 1937, s. 1

²⁰³ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správ, datované 30. apríla 1937, s. 1

a uzniesla, že právomoc k podpisu má len odborová organizácia. Stávka pokračuje bez akýchkoľvek porušení verejného poriadku.²⁰⁴

Neskôr sa dostalo prehlásenia zástupcu zväzu priemyselných robotníkov, Marka Krajčího, ktorý oznamoval zamestnávateľom i četníckému zboru, že situácia stávky sa do 3. mája 1937 nezmení.²⁰⁵ Toto prehlásenie predstavovalo akú si hrozbu zo strany robotníkov. Dodal, že k blížiacim prvomájovým oslavám zariadil, aby do stávky vstúpilo i robotníctvo ostatných tovární s počtom asi 580 osôb.²⁰⁶

Táto správa vyhlásila pohotovosť v četníckych radách a preto urýchlene vyhotovili oddiely k účelu zabezpečiť verejný poriadok a verejné bezpečie pri oslave 1. mája. Podľa policajných informácií nešlo v tej dobe vylúčiť aj nenávistný vzťah medzi komunistami a sociálnymi demokratmi pre rozpory v názoroch na zahájenie všeobecnej stávky.²⁰⁷

5.4.4 Rozuzlenie

Po kompletnom bádani v mikulášskych archíváliách sa ďalšie policajné správy o prebiehaní májovej stávky roku 1937 v archívnych dokumentoch už nenachádzajú. Okresné riaditeľstvo Policajného zboru v Liptovskom Mikuláši sa domnieva, že jediné čo sa zachovalo z tejto doby sa nachádza v štátnom archíve so sídlom v Liptovskom Mikuláši. Odkázali i na to, že je možné, že tak staré četníckej správy boli i zlikvidované.

O úspešnom zakončení stávky firmy *Družstvo pre remenársky a koželužský priemysel s.r.o v Liptovskom Mikuláši (Pálka – Žuffa)* opisuje písomná správa podaná na krajský úrad v Bratislave.²⁰⁸ Jej vyhlásenie znie takto: „*Dodatkom k tunajšej správe zo dňa 30. apríla 1937, čís. 1159/1937 prez. sa oznamuje, že stávka robotníctva u firmy Družstvo pre remenársky a koželužský priemysel s.r.o v Liptovskom Mikuláši (Pálka – Žuffa) bola dňa 3. mája po*

²⁰⁴ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správy, datované 30. apríla 1937, s. 2

²⁰⁵ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správy, datované 30. apríla 1937, s. 2

²⁰⁶ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správy, datované 30. apríla 1937, s. 2

²⁰⁷ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Dodatok k četníckej správy, datované 30. apríla 1937, s. 2

²⁰⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, Fond: Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, i. č. 469, kartón č. 77, č. spisu 1159/37, Spisy slovom – Stávka Jána Pálku 1937, Písomná správa okresného náčelníka, datované 4.mája 1937, s. 1

úspešnom opätovnom zakročení okresného úradu zlikvidovaná, takže 4. mája ráno robotníctvo nastúpilo riadne do práce.“²⁰⁹ Správa bola opečiatkovaná 4. mája 1937 a podpísaná zemským náčelníkom a okresným veliteľom.

Zakončenie vyhlásenej stávky nakoniec vyvrcholilo v prospech robotníctva. V určitých odvetviach dosiahli lepšej mzdy a zároveň sa im otvorili dvere pre lepšie pracovné podmienky. Získali možnosť voľna na sviatky a dokonca i platené dovolenky. Hoci vyjednávanie mzdovej zmluvy trvalo až 6 dní, viera vo výhru demonštrujúceho robotníctva udržala jednotnú silu kožiarov po celý čas stávky. Z pohľadu policajných správ z tej doby, priebeh stávky postupoval v klude bez vážnych zásahov četníckeho zboru na rozdiel od prvej stávky kde došlo k policajnému stretu. Z môjho hľadiska sa tu vyskytlo zbytočne veľa problémov. Áno, je možné že situácia sa časom stávala i politickou otázkou do ktorej chcela zasahovať aj komunistická a demokraticko-sociálna robotnícka strana. Ale z existujúcich prameňov chceli zamestnávateľi pristúpiť na mzdovú zmluvu hneď pri prvom jednaní, kým spor bol čisto medzi stranami zamestnávateľov a továrenských pracovníkov. Je otázne čo sa v tej dobe mohlo udiť za situáciu aby donútila garbiarov odstúpiť od jednania a zahájiť štrajk. Pravdepodobne chceli spoločne ukázať svoju kolektívnu silu i v extrémnych prípadoch. Vyskytuje sa tu i možnosť, že stávka sa mala stať symbolom prichádzajúci prvomájových osláv, keďže z môjho pohľadu celá príprava bola založená práve na tom. Mikulášsky kožiari sa mnohokrát odvolávali aj pri iných demonštráciách na výročný míľnik mikulášskej manifestácie.

²⁰⁹ ŠA Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945, kartón č. 77, Stávka Jána Pálku 1937, Spisy slovom – Okresný úrad, sign. 1159, Písomná správa okresného náčelníka, datované 4. mája 1937 . s. 1

Záver

Cieľom práce je zmapovať rozvoj kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši a priblížiť čitateľom májové boje, ktoré viedli garbiari za lepšie sociálne a hospodárske podmienky v tridsiatich rokoch 20. storočia. Práca zároveň načrtla garbiarske remeslo, ako sa spracovávala koža, ako vyzerá remeslo dnes a ako sa postupom času rozvíjalo v Liptovskom Mikuláši.

Využívanie zvieracej kože sa datuje už do praveku. Jej spracovanie započalo primitívnym spôsobom a postupom času sa zdokonaľovalo. Typ kože mohol byť rôznorodý. Prv sa lovila zverina a keď vzniklo remeslo, tak sa koža získavala už aj s udomácnených zvierat, ako boli ovce alebo kozy. Dnešný proces dôkladného spracovania kože sa začal zakladať na určitých postupoch. Najprv bolo nutné kožu správne zakonzervovať. Týchto typov existuje mnoho ale základnými procesmi sú usušenie, chladenie a využitie soli a soľného roztoku. Po tom ako bola koža správne zakonzervovaná nasledovala fáza, pri ktorej bolo treba odstrániť prebytočnú špinu a zostatky konzervačných činidiel. K úprave sa pracovalo s rozličnými nástrojmi. Najčastejším nástrojom boli nože, ktoré sa používali k viacerým činnostiam. Nože boli rôzneho tvaru a každý slúžil k niečomu inému. Okrem ručných nástroj dielne obsahovali i rôzne trámy, na ktorých sa koža buď obrábala alebo sušila. Dielne kožiarov neboli nijak náročné. Stačili im dve kade s vodou, jeden trám a súprava náradí.

Liptovský Mikuláš je známi svojimi kolibami, kde prebývali bačovia. Bača bol pastier, ktorý mal na starosti pastvu oviec alebo kôz. Veľký chov oviec rozvinul kožiarskeho remesla na Liptove. Najstaršie zmienky o prvý garbiarňach pochádzajú z 18. storočia. Avšak ešte pred nástupom garbiarstva existovali takzvané ševcovské cechy, ktoré sa venovali výrobe obuvi. Cechy sa nachádzali v mestách a dedinách, kde organizovali svoju výrobu i odbyt. Spravovali ich artikuly obsahujúce práva a povinnosti remeselníkov. Cechové spolky radili vtedajší cechmajstri, ktorý boli vyučený danému remeslu. Najnižší stupeň predstavovali učni, ktorý museli prechádzať trojročnou výučbou, aby sa z nich stali tovariši. Život tovariša sa od života učňa nelíšil. Na Liptove bolo zvykom, že sa tovariši vydávali na vandrovky, kde nadobúdali nové vedomosti. Aby sa stal konečným cechmajstrom musel splniť záverečný stupeň kvalifikácie. Dosiachnutím titulu cechmajstra sa mu dostalo právo samostatne vykonávať remeslo a zaučovať nových učňov.

Kožiarsky priemysel mal viacero odvetí. Neskladal sa iba s garbiarov, hoci ich práca spracovávala kožu i pre iné remeslá. Ďalšie známe odvetia kožiarskeho priemyslu bolo obuvníctvo, sedlárstvo, brašnárstvo, remenárstvo a irchárstvo. Všetky tieto odvetia využívali k remeslu kožu z ktorej vytvárali rôzne produkty ako napríklad krpce, sedlá, popruhy a opasky.

Hospodárska situácia na Slovensku ešte za doby Uhorska bola zložitá. Slovensko bolo agrárna krajina a ťažký priemysel tu bol nerovnomerne rozvinutý. Avšak garbiarskemu remeslu sa v Liptovskom Mikuláši podarilo rozvíjať. Hoci konkurencia rástla, garbiarom sa darilo zarábať i inými cestami. Zamerali sa na lepšie zhotovenie remeňa a zvyšujú svoju pracovnú silu. V roku 1859 dochádza k úpadku cechovej artikuly a vznikajú spoločenstvá, ktorých princípom je profesia. Už naďalej nezáležalo na cechových podmienok, ktoré podmieňovali prijatie nového remeselníka. Príchodom sedemdesiatich rokov 19. storočia Uhorsko oficiálne ruší cechové spolky. Mikulášske cechy sa dokázali udržať ešte štyri roky, avšak potom kompletne zanikajú a nastupujú manufaktúry. Prvými zakladateľmi mikulášskych manufaktúr sú bývali cechmajstri, ako napríklad Ondrej Pálka, Jozef Kováč a Aurel Stodola.

V prvých dvadsiatich rokoch 19. storočia dochádza k úpadku Rakúsko-Uhorskej ríše a na jej pozostatkoch vzniká nový Československý štát. Hospodárstvo štátu tvorila situácia dvoch rozdielnych celkov. Slovensko bola agrárna krajina a Česko prevládalo ťažkým priemyslom. Mikulášske garbiarstvo bolo ovplyvnené českým priemyslom i vysokými nákladmi na výrobu. Problémy sa objavovali v doprave. Nebolo dostatok prípojov, ktoré by odvážali garbiarske produkty. Nízky odbyt donútil mikulášske továrne k poklese výroby. Začala sa zvyšovať nezamestnanosť, ktorá mala za vinu uzatváranie niekoľkých mikulášskych fabrik.

Oživenie garbiarskeho priemyslu prichádza nátlakom nacistického Nemecka. Začala sa vojnová výroba. Mikulášske garbiarstvo z jednej stránky trpelo, keď vypuknutím vojny prišlo o mnohý odbytštia. Ale zároveň sa rozvíjalo otváraním nových továrenských komplexov a dochádzalo k industrializácii. Liptovský priemysel ovplyvnila i hospodárska kríza, ktorá prinášala veľkú nezamestnanosť a malé platy.

Zlé platové ocenenia začali ovplyvňovať život mikulášskych garbiarov v tridsiatich rokoch 20. storočia. Tieto problémy vyvolali mnoho stávk ako zo strany komunistckej tak i zo strany socialno-demokraticko robotníckej. V podrobnosti sme predstavili stávk vtedajšej firmy Jána Pálku. Dňa 24. apríla 1937 sa uskutočnila prvá demonštrácia mikulášskej firmy *Pálka – Žuffa*. Zastavenie výroby bola snaha robotníkov si vybojovať lepšie platy. Stávka bola policajne potlačená a mnoho garbiarov prišlo o prácu. Dá sa povedať, že stávka bola akási

predpríprava na väčší májový štrajk. Ten sa konal o štyri dni neskôr. Štrajk bol organizovaný stávkovým výborom. Boli načrtnuté presné mená zastúpených zo strany robotníkov a zamestnávateľov. Presný odpis mzdovej zmluvy nám dovolil nahliadnuť na požiadavky vtedajšieho robotníctva. Ich jednanie o prijatie týchto požiadaviek sa tiahlo celých šesť dní. Na rozdiel od prvej stávky, štrajk nebol policajne potlačený. Začiatkový priebeh stávky nám zdokumentovali pravdepodobne jediné četnícke správy z uložené v archívu Liptovského Mikuláša. Boj robotníkov sa ukončil úspešne a bolo pristúpené na ich požiadavky.

Resumé

The aim of this thesis is to map the development of the leather industry in Liptovský Mikuláš and to introduce the reader to the May struggles waged by tanners for better social and economic conditions in the 1930s. The work also outlines the tanning craft, how leather is processed, what the craft looks like today and how it developed over time in Liptovský Mikuláš.

The use of animal skin dates back to prehistoric times. Its processing began in a primitive way and was perfected over time. The type of leather could be varied. Firstly, venison was hunted and when the craft was developed, leather was also obtained from domesticated animals such as sheep or goats. Today's process of meticulous leatherworking is based on certain practices. First, the leather had to be properly preserved. There were many ways to do this but the basic processes involved drying, cooling and the use of salt and brine. Once the leather was properly preserved, the next stage was to remove excess dirt and preservative residues. Different tools were used for the treatment. The most common tools were knives, which were used for several activities. The knives were of different shapes and each served a different purpose. In addition to hand tools, the practice also contained various beams on which the leather was either worked or dried. The leatherworkers' workshops were not difficult. All they needed were two vats of water, one beam and a set of tools.

Liptovský Mikuláš is famous for its huts where the shepherds lived. A shepherd was a person who was in charge of grazing sheep or goats. Large-scale sheep breeding developed the leather craft in Liptov. The earliest references to the first tannery date back to the 18th century. However, even before the advent of tannery, there were so-called shoemakers' guilds, which were dedicated to the production of footwear. The guilds were located in towns and villages, where they organised their production and marketing. They were governed by articles containing the rights and obligations of craftsmen. The guilds were advised by the guildmasters of the time, who were apprenticed to the craft in question. The lowest level were apprentices, who had to undergo three years of training to become journeymen. The life of a journeyman was no different from that of an apprentice. In Liptov, it was customary for journeymen to go on journeys where they acquired new knowledge. In order to become a guildmaster, one had to meet the final level of qualification. Achieving the title of guildmaster gave them the right to practice the craft independently and to apprentice new apprentices.

The leather industry had several branches. It did not consist only of tanners, although their work created leather for other crafts as well. Other well-known branches of the leather industry were

shoemaking, saddlery, harness making and harness making. All of these industries used leather to craft leather from which they created various products such as saddles, saddlebags, straps and belts.

The economic situation in Slovakia was still difficult during the times of the Hungarian Empire. Slovakia was an agrarian country and heavy industry was unevenly developed. However, the tanner's trade managed to develop in Liptovský Mikuláš. Although the competition grew, the tanners managed to earn money in other ways. They focused on better belt making and increased their workforce. In 1859, the guild's articulation declined and communities based on the profession emerged. No longer did the guild conditions that conditioned the acceptance of a new craftsman matter. With the advent of the 1870s, Hungary officially abolished guild societies. The St. Nicholas guilds managed to survive for four more years, but then they completely disappeared and manufactories came into existence. The first founders of the Mikuláš manufactories were former guild masters such as Ondrej Pálka, Jozef Kováč and Aurel Stodola.

In the first twenty years of the 19th century, the Austro-Hungarian Empire collapsed and the new Czechoslovak state was founded on its remnants. The economy of the state was made up of two distinct entities. Slovakia was an agrarian country and the Czech Republic was dominated by heavy industry. The Mikuláš tannery was influenced by the Czech industry and the high cost of production. Problems arose in transport. There were not enough connections to take away the tannery products. Low sales forced the Mikuláš factories to reduce production. Unemployment began to rise, which was to blame for the closure of several Mikuláš factories.

The revival of the tanning industry came under pressure from Nazi Germany. War production began. The Mikuláš tanning industry suffered from one side when the outbreak of war lost many outlets. But at the same time it was developing by opening new factory complexes and industrialization was taking place. Liptov industry was also affected by the economic crisis, which brought high unemployment and low wages.

Small wage began to affect the life of the Mikuláš hillmen in the 1930s. These problems triggered a strike by Jan Pálka's company at the time. On 24 April 1937, the first demonstration of the Mikuláš firm Pálka - Žuffa took place. The halt of production was an effort by the workers to earn better wages. The strike was suppressed by the police and many garbaries lost their jobs. One could say that the strike was a kind of a prelude to the larger May strike. This took place four days later. The strike was organized by the strike committee. The exact names of

those represented by the workers and employers were outlined. An exact copy of the wage agreement allowed us a glimpse of the demands of the workers at the time. Their negotiations for the acceptance of these demands dragged on for a full six days. Unlike the first strike, the strike was not suppressed by the police. The initial course of the strike was documented by probably the only gendarmerie reports from the archives of Liptovský Mikuláš. The workers' struggle ended successfully and their demands were acceded to.

Zoznam prameňov

Nepublikované pramene

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Fond:
Daňový úrad v Liptovskom Mikuláši 1881 – 1949

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Fond:
Kožiarske závody, n. p. v Liptovskom Mikuláši

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Fond:
Miestny národný výbor v Palúdzke, Obecná kronika v Palúdzke 1944 – 1945

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Fond:
Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši 1923 – 1945

Literatúra

BARTLOVÁ, A. a spol. *Dejiny Slovenska 5. (1918 - 1945)*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1985

BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Libri 2003. ISBN 80-7277-135-3

ČAPLOVIČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Bratislava: ACADEMIC ELECTRONIC PRESS, 2000. 309 s. ISBN 80-88880-39-4.

ĎURIŠKA Z. *Pálkovci : príbeh rodu garbiarskych podnikateľov z Liptova*. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť. Martin 1957

FLORIÁNOVÁ O. *Kúže: zpracovaní a výrobky*. Praha: Grada 2005. ISBN 80-247-1091-9

GOSIOROVSKÝ M. *Dejiny Slovenského robotníckeho hnutia 1848 — 1918*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry. Bratislava 1959

HOUDEK I. *Cechovníctvo na Slovensku*. Muzeálna slovenská spoločnosť Turčiansky Svätý Martin 1943

HRONSKÝ M. *Slovensko pri zrode Československa*. Pravda. Bratislava 1987

Ján Pálka 1869-1935, továrnik socializátor. Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2011. 36 s. ISBN 9788097018450. s. 10

KOLOMAN S. *Dejiny Horného Liptova*. Liptovský Hrádok Mestský náhrobný výbor. Národopisné múzeu, 1969

KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 401 s. ISBN 80-7106-268-5

KUFČÁK E. *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Kožiarske závody. n.p.. Liptovský Mikuláš. 1972

KUFČÁK E. *Liptovský Mikuláš : Sprievodca po mesta, 1268 — 1968 700 rokov založenia mesta*. Okresný národný výbor. Liptovský Mikuláš 1968

KUFČÁK E. *Liptovskom Mikuláši, Monografický zborník*. Stredoslovenské vydavateľstvo 1968, ISBN 82-013-1968.

LACINA, Vladislav. *Zlatá léta Československého hospodářství 1918 – 1929*. Historický ústav AV ČR, Praha 200. ISBN 80-7286-000-3

LENKA, J. *Z histórie kožiarskeho priemyslu v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1960

LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 2. vyd. Bratislava Partizánske: Kalligram Expresprint, 1998 1998. 371 s. ISBN 80-7149-225-6.

MOTOŠLA V. *Revolučné tradície prvých májov na Slovensku*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry. Bratislava 1957

PRŮCHA, Václav a spol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992 II. díl. Obdobie 1945 – 1992*. Nakladatelství Doplněk. Brno 2009. ISBN 978-80-7239-228-5

ŠUMAN – HREBLAY, Marián, ČUPKA, Milan. *Od kožušničkeho remesla ku kožušníkemu priemyslu v Liptove*. Liptovský Mikuláš Kožiarske závody 1987

VARINSKÝ, V. *Pamätníky revolučného hnutia na Slovensku*. Bratislava: OSVETA, 1963

VRBACKÝ R., VRBACKÁ V. *Technológia výroby kožišín*. Štátne nakladateľstvo technickej literatúry. Praha 1990. ISBN 80-03-00557-4

Periodiká

Liptov: Mikulášske prvé máje. Liptovský Mikuláš. 26. 4. 1978. roč. 11/29. č. 18-19. s. 2-3

Nová dedina: časopis venovaný záujmom malých a stredných roľníkov pri budovaní socializmu na dedine. Z revolučných bojov mikulášskych robotníkov. Liptovský Mikuláš: Rada ONV v Liptovskom Mikuláši, 1953.

Internetové zdroje

Čižmárstvo, Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru [online], Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru [cit. 31.1.2023], Dostupné z: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/cizmarstvo/>

História mesta. [online]. Liptovský Mikuláš [cit. 27.12.2022]. Dostupné z: <https://www.mikulas.sk/mesto/historia-mesta/>

Spracovanie zvieracej kože – Časť I. – Teória [online], [cit. 1.1.2023], In: *Survivor.sk* Dostupné z: <http://survivor.sk/spracovanie-zvieracej-koze-cast-i-teoria/>